

bilimname XXXVI, 2018/2, 609-648
Geliş Tarihi: 02.08.2018, Kabul Tarihi: 29.10.2018, Yayın Tarihi: 31.10.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.450284>

YAKIN DÖNEM BİR NAKŞÎ-HÂLİDÎ ŞEYHİ PORTRESİ:

Kaşıkçı Ali Rıza Efendi (1883-1969)

© Ali ÇOBAN^a

Öz

Bu makalenin konusunu bir Nakşî-Hâlidî şeyhi olan Kaşıkçı Ali Rıza Efendi (1883-1969) oluşturmaktadır. Osmanlı'nın son dönemi Hâdim ve Konya medreselerinde eğitim görmüştür. 1920 sonrasında ise Tasavvuf yoluna intisap etmiştir. Sayıca fazla olmasa da eserler vermiş olan Ali Rıza Efendi bunları, “terki diyâr” diye ifade ettiği Medîne’ye göç etmesinden sonraki ikâmeti esnâsında yazmıştır. Müellefâtı ağırlıklı olarak manzûmdur. Mensûr eserlerinin içerisinde de çok sayıda şiir yer alır.

Ali Rıza Efendi'nin hayatındaki dönüm noktalarından birisi Menemen hadisesidir. Kaşıkçı'nın şeyhi Erbilli Esad Efendi'nin merkezinde yer aldığı iddia edilen hadise, tüm memleket sathındaki Nakşîleri etkilediği gibi Kaşıkçı'yı da etkilemiştir. Bu olay sonucunda hapse atılmış ve memleketi terk etmek zorunda kalmıştır.

Kaşıkçı, Batılılaşma yönündeki Türk Modernleşmesi'ne tepkilidir. Frenkleşme, Frengistan'ı taklit şeklinde adlandırdığı batılılaşmayı; dînî terminoloji ile “âdât-ı küffâr” ve “bid'at” diye ifade ederek muhalefetini dile getirmiştir. Bunun temelinde ise dönüşümlerin şeriate aykırı olduğu düşüncesi vardır. Nakşîliğin şeriat konusundaki hassasiyeti burada temâyüz etmiştir.

Ali Rıza Efendi, tanıdığı değişimler hakkında olumsuz kanâatinin sonucu olarak yaşadığı zaman dilimine dâir yaklaşımı da son derece olumsuzdur. Onun kötümser yaklaşımı sadece Anadolu hakkında değil özeldir İslam Dünyası genelde ise dünyanın tamamına dâirdir. Kıyâmeti beklediğini gösteren ifadeler eserlerinde yer alır. Zira ona göre nizâm-ı âlem bozulmuştur.

Kaşıkçı'nın Batılılaşma muhâlefetinin arka planında, bunların şeriate aykırı olduğu düşüncesi ile insanın yaratılış gâyesine dâir farklı bakışı yatmaktadır. İnsanın yaratılış gâyesini “mârifet-i ilâhiye” olarak tespit edip önündeki en büyük

---

^a Dr. Öğr. Üyesi, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, konevi_1@hotmail.com

engeli de “dünya sevgisi” olarak tayin edince doğal olarak sekülerizm ve lâiklik şeklindeki dünyevîleşme çabaları kendisi için bir muhâlefet sahası olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Kaşıkçı Ali Rıza Efendi, Nakşibendî-Hâlidîlik, Batılılaşma/Frenkleşme

A PORTRAIT OF A NAQSHI-KHĀLIDI SHEIKH IN RECENT PERIOD: KHASHOGGI ALI RIZA EFFENDI (1883-1969)

The subject of this article is a religious scholar (âlim) and Naqshî-Khālidi sheikh Kasikci Ali Riza Effendi who lived in recent period. In this study, after giving a short information about the Naqshibandî history generally and its history in the Ottoman era we presented the life of Khashoggi Ali Riza Effendi, his works and his views about the westernization policies, timeserving complains and the aim of humankind creation.

Ali Riza Effendi was born in Khâdim (a southern province in Konia/Konya) in 1883 and died in Madîna in 1969. Khashoggi lived during the period of collapse of Ottoman Empire and establishment of a new Turkish State. He witnessed that everything was chancing quickly in social and political life. And so he was affected from these changes negatively and frequently criticised them.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Bu makale, 19. yüzyılın son çeyreğinde doğup 20. yüzyılın ikinci yarısında vefat eden bir Nakşî-Hâlidî şeyhi Kaşıkçı Ali Rıza Efendi’yi (1883-1969) incelemeyi amaçlamaktadır. Bu sûfi-âlimin kimliği, Osmanlı dönemi Konya medreseleri ile Cumhuriyet’in ilk yıllarında Nakşî gelenekte teessüs etmiştir. Aslında çok da tanınmayan bu mahallî şeyhi araştırma konusu yapmanın esasta birkaç sebebi vardır. Ali Rıza Efendi, sayıca çok olmasa da eserler vermiş bir sufi şâirdir. Bu sebeple yakın dönem Tasavvuf tarihi çalışmalarına mütevazı bir katkı olarak, onun eserlerinin tanıtılması ve görüşlerinin tahlili uygun olacaktır.

İkinci olarak, Osmanlı’nın son dönemi ile Cumhuriyet’in kuruluşuna tanıklık etmiş olan bu sûfi-âlim şahsiyetin Türk Modernleşmesine olan tenkitçi yaklaşımı ve modernleşme politikalarına muhâlif tutumudur. Tanıklık ettiği süreci ve değişimi şiirlerinde sık sık konu edinen Kaşıkçı, içinden geldiği geleneğin etkisiyle modernleşmeye tepkilidir ve “Firengistâni

taklîd”¹ olarak nitelemektedir. Eserlerinin muhtevâsında, kişiliğinin temâyüz eden yönü olan sûfliğe dair konular ile zikredilen modernizm tepkisi yoğunluk olarak dikkat çeker. Bu tepkinin önemli bir bölümünün, kimliğinin Nakşî kökenlerinden kaynaklandığı söylenebilir.²

Üçüncü olarak, Konya ve bilhassa Karaman’ın belirli bölgelerinde sosyal yaşamda etkilerinin görüldüğünün belirtilmesidir.

Bunların yanı sıra, Ali Rıza Efendi’nin şiirleri, sadece Tasavvufî dünyası ile Modernizm tepkisini yansıtmamakta aynı zamanda idrâk ettiği zamanın “Konya tarihi”, “Medrese eğitimi”, “Medrese müfredâtı” gibi konularda da malzemeler içermektedir. Temelde mezkûr nedenlerle bu sûfî müellif inceleme konusu yapılmıştır. Makale; hayatı, eserleri, Batılılaşmaya bakışı ve bunun sonucu olarak ehl-i zamânenen şikâyeti ile kendisinin dünyaya bakışındaki sâbitesi olan “insanın yaratılış gâyesi” konuları çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın aslî kaynakları, çoğu manzûm olan Kaşıkçı’nın kendi eserleridir. Bununla birlikte günümüzde sayısı gittikçe artan telif-tercüme Nakşîlik araştırmaları ve Kaşıkçı hakkında son yıllarda yayımlanan bazı güncel çalışmalardan da yararlanılmıştır.

A. Süreklilik ve Değişim Bağlamında Nakşî-Hâlidîliğe Bir Bakış

Kaşıkçı’nın mensubu olduğu Nakşî gelenek, Hâcegândan günümüze Müceddidiyye, Hâlidîyye ekseninde “süreklilik ve değişim” bağlamında ele alındığı zaman, tarikatta *şeriata bağlılık/ehl-i sünnet tutumu* ile *faal tavır/sosyal gerçeklikten kopmama* ilkelerinin süreklilik gösterdiği görülür. Bu ilkeler, modernitenin meydan okumaları, batıcılık, emperyalizm vs. paradigmatlarıyla karşılaştığında tarikatı mücadeleye koyulmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla tarikat, değişen şartlara göre konum almış görünmektedir.

Nakşîliğin son iki asırdaki en önemli kolu olan Hâlidîlik de Nakşîliğin sâbitelerini genel anlamda muhafaza etmiştir. Modernleşme ile günümüz İslam toplumlarının yüzleşmesi sonucu yeni bir pozisyon alma gerekliliği ortaya çıkınca, Hâlidîlik buna reaksiyon vererek yeni duruma kendini

¹ *Firengistânî taqlîd eyledik hem de biraz geçdik*

Ne bid’atlar zuhûr etti kapıldık ihtişâmâte

Kaşıkçı, Ali Rıza, *Necâtü’l-mü’minîn min ehâdisi’l-erbaîn*, byy, ty, s. 22.

² Algar’a göre, Hindistan’daki Ekber Şah senkretizmine, Batı Türkistan’da Çin sultasına, Endonezya’da Hollanda sömürgeciliğine ve Türkiye’de Kemalizm’e muhalefet Nakşîliğin şeriat hassasiyetinden kaynaklanan hususlardır. Bkz. Algar, Hamid, “Nakşibendi Tarikatının Tarihine Kısa Bir Bakış”, çev.: Kadir Özköse, *Türkiye Günlüğü* (Mart-Nisan 1997), sa. 45, s. 129.

uyarlamıştır. Bunu genel anlamda, *eğitim, yüzleşmeye/hesaplaşmaya çalıştığı düşünceyi tanıma, tepki ve uyarı* şeklinde gerçekleştirdiği söylenebilir.³ Tarikatın ilgisini, sadece mâ-vudîa leh'i olan sülûk/tarîk meselelerine değil de değişik alanlara teksif etmesine neden olan şey, yeni durumdur. Bunun arka planında ise din ile yeni durumun uyummadığı inancı bulunmaktadır. Julia ve Bruinessen'in belirttiği gibi XX. yüzyıl boyunca pek çok sûffî, geleneklerin modernite ile uyumlu olmadığını düşünerek, kendilerini "anti-reformist" ve "anti-modernist" olarak takdim etmişlerdir. Aslında bu sadece sûffî kesimde oluşan bir husus değildir. Hızla artan şehir nüfusu, din dışı eğitimin yaygınlaşması, tabii ilimlerin yaygınlaşması, ailenin erozyonu, mahallî sosyal hiyerarşinin kayboluşu, saltanatın halk egemenliği ile ortadan kaldırılması *müslüman toplumlarda* gerginliğe sebep olmuş hususlardır.⁴ İşte böyle bir dönemin önde gelen Nakşî şeyhi Hâlid-i Bağdâdî'de, ön plana çıkan iki unsur: "sosyo-politik eylemcilik" ve "ehl-i sünnet ilkesine" bağlılık

³ *Eğitim* bağlamında şu örnek verilebilir. Konya'da tekke-medrese birlikteliğinin örneği olan Bekir Sami Paşa Medresesi, Nakşî müderrisler eliyle islah edilerek *Islâh-ı medâris* adıyla hayata geçirilmiş bir medrese örneğidir. Bu medrese, günün şartlarına uygun bir eğitim kurumu örneği olma idealiyle, klasik medrese müfredâtında yer almayan *fen ve sosyal bilimlere* müfredâtında yer vermiş ayrıca bir *Batı dili* öğretimini amaçlamıştır. Bkz. Bilgili, İsmail, *Konyalı Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi Hayatı, Şiirleri ve İcazetleri*, Konya: 2017, s. 125-137; 125, 126. Eğitim yoluyla karşı koyma düşüncesi, sadece Osmanlı Nakşîliği ile sınırlı değildir. Mesela Hindistanlı bir Nakşî halifesi Seyyid Muhammed Ali Mongirî (ö. 1927) "Hristiyan misyonerlik faaliyetlerinden ve Batı'nın meydan okumasından" paniğe kapılarak, geleneksel müslüman eğitim kurumlarının islahını savunan bir kültür derneği ve iki dergi kurmuştur. Bkz. Weismann, Itzchak, *Nakşibendilik*, çev.: İrfan Kelkitli, İstanbul: Litera, 2015, s. 285.

Rakibi tanıma ve güncelden kopmama bağlamında, yine zikredilmiş olan *Islâh-ı medâris* medresesi örnek verilebilir. Bu medresenin kurucusu olan Nakşî müderrisler, 12 yıl olarak planladıkları eğitim süresini tamamlayan öğrencileri Cambridge göndermeyi düşünmüşlerdir. Bilgili, *Konyalı Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi*, s. 126. Diğer bir Hâlidî şeyhi Erbilli Esad Efendi de burada iyi yetiştirilmiş öğrencilerin Batı'ya gönderilmesi düşüncesini bir mektubunda dile getirmiştir. Es'ad, Muhammed, *Mektûbât*, Dersâadet: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1341/1343, s. 25, (8. Mektup).

Tepki bağlamında verilebilecek bir örnek, Şeyh Hâlid'in şeyhi olan Abdullah Dihlevî'nin (ö. 1824) Britanya iktidarının Hindistan yarımadasında yayıldığı yıllara şahit olmasının etkisiyle Hristiyan şapkasıyla huzuruna gelen birisini kabul etmeyip dışarı çıkarmasıdır. Bu kişiyi şapkasını çıkardıktan sonra huzuruna kabul etmiştir. Ebu Manneh'ye göre bu, şeyhin İslamî gelenekleri ve değerleri Batı etkisinden korumak konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Ebu-Manneh, "Halidîliğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni Bir Bakış", s. 327-328.

Uyarı ise örneğin Kaşıkçı'nın şiirlerinde sık sık işlenen bir konudur. Yeni durumu bidatlerin, nefsin hevâ ve hevesinin tezahürü olarak görür ve başta müridleri olmak üzere "evlâd-ı müslimîn"e uyarılarda bulunur.

⁴ Howell, Julia Day-Bruinessen, Martin van, "Sufism and the Modern in Islam", *Sufism and the 'Modern' In Islam*, ed.: Bruinessen-Howell, London-New York: I.B. Tauris, 2007, s. 3.

olmuştur.⁵ Nakşî geleneğin dünyevî - uhrevî ayırımına gitmeden “İntizâm-ı dünyâ ve iktisâb-ı ukbâ için lâzım gelen sa’y ü gayreti... muhasenât-ı islâmiyyeden”⁶ görmesi, aksülâmelin arka planındaki ilkeyi hatırlatması bakımından önem arz eder. Bunun Kaşıkçı’daki ifadesi ise; Peygamberimizin maksadı, dünyanın tamamen terk edilip inzivâ köşesinde ibadetle meşgul olunması değildir. İslam’da ruhbanîyet yoktur. İnsan hem dünyasına hem de âhiretine niyet-i hâlise ile çalışmakla, her iki ciheti elde etmelidir, şeklindedir.⁷

Halidîliğin değişim bağlamında zikredilen *modernite karşıtı duruşu ve faal tavır* günümüz kimi oryantalistik ve eurosentrik Nakşîlik araştırmalarında bağlamından kopararak ele alınmaktadır. Tarikatın faaliyetleri, sosyo-politik bağlama indirgenerek mistik/tarîk tarafının görmezden gelindiği dikkat çekmektedir. Mesela bir Nakşîlik uzmanı, Hâlid-i Bağdâdî’yi “bir düşünür” ya da âlimden çok örgütcülük yeteneğine ve lider kişiliğine sahip bir sûfî rehber olarak nitelermekte ancak Hâlid-i Bağdâdî’nin *Mektûbât*’ından bahsederken yüz altı mektubundan ikisi hariç hepsinin “tarikat meseleleriyle ilgili” olduğunu belirtmektedir.⁸ Benzer bir tavır Şerif Mardin’in yaklaşımında da görülür. Ona göre, Hâlid-i Bağdâdî ile Nakşîliğin tasavvufî muhtevası boşaltılmış, tarikat organizatörlükle sınırlı hale gelmiştir.⁹

Yine oryantalist yaklaşım bağlamında zikredilmesi gereken bir husus da Nakşîliğin fundemantalist bir çerçevede okunması gayretidir. Meselâ Şerif Mardin Nakşîliği, “modern İslâmî fundemantalizmin Türk varyantı” olarak niteler.¹⁰ Weismann’ın Birgivi özelindeki kanâati de benzer bir mahiyet arz eder:

“16. yüzyılda sürekli güç kaybeden [!] Osmanlı İmparatorluğu’nda muhafazakâr Nakşibendiyye’nin etkisindeki âlim Mehmed Birgivi, militan Kadızade hareketine ilham vermiş, ardından bazı Nakşibendî şeyhlerini kendi saflarına çekmiştir.”¹¹

⁵ Weismann, *Nakşibendilik*, s. 183; Ebu-Manneh, “Halidîliğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni Bir Bakış”, s. 329.

⁶ Es’ad, *Mektûbât*, s. 23, (8. Mektup).

⁷ Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn*, s. 55.

⁸ Ebu-Manneh, “Halidîliğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni Bir Bakış”, s. 332-333.

⁹ Şeker, Fatih M., *Cumhuriyet İdeolojisinin Nakşibendilik Tasavvuru –Şerif Mardin Örneği-*, İstanbul: Dergâh yay., 2007, s. 111.

¹⁰ Mardin, Şerif, “The Nakshibendi Order of Turkey”, *Fundamentalism and the State*, ed. Martin E. Marty-R. Scott Appleby, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993. s. 204.

¹¹ Weismann, *Nakşibendilik*, s. 258.

Birgivi'yi bizzat intisap ettiği ve bazı uzmanlara göre icazetli de olduğu Bayramiyye tarikatına¹² değil de irtibatının boyutları malum olmayan veya daha uzak bağlantılarla ilişkili olduğu Nakşîliğe nispet etmek bunun bir göstergesidir. Yine Weismann'a göre, Vehhabi hareketinin kurucusu Muhammed b. Abdulvehhab'ın "bazı Nakşibendi-Müceddidi bağlantılara sahip" olması ihtimal dışı değildir.¹³

B. Kısaca Anadolu'da Nakşîliğin Tarihsel Süreci

Osmanlı dînî düşüncesinin önemli özelliklerinden birisi, Sûfî karakterde olmasıdır. Bundan dolayı pek çok tarikat Osmanlı'da neşv ü nemâ bulmuş ve birçok fonksiyon icra etmişlerdir. Bu tarikatlardan birisi olan Nakşibendiyye'nin de Osmanlı'da uzun bir tarihsel geçmişi vardır. Bilinen en eski Nakşî şeyhi Simavlı Abdullah İlâhî'dir (ö. 896/1491).¹⁴ Ancak Osmanlı'nın Nakşîliği tanınması bu isimden daha önceye uzanmaktadır. *Şekâyık*'taki bir bilgidен anlaşıldığına göre, Bahâeddîn-i Nakşibend'in (ö. 791/1389) önde gelen halifelerinden olan Hâce Muhammed Pârsâ (ö. 822/1420) ilerlemiş yaşında, 822 yılında haccını ifâ ettikten sonra Medîne'ye geçmiş ve burada 822 yılı 24 Zilhicce günü vefat etmiştir. Cenaze namazını kılan büyük kalabalık arasında Osmanlı'nın ilk resmi *müftî'l-â'm*'ı Molla Fenârî de bulunmaktadır.¹⁵ Dolayısıyla Osmanlı'nın kurucu düşünür ve devlet adamlarından Molla Fenârî'nin ilk Nakşî şeyhlerinden birini tanınması tarikata müspet bakışta önemli bir etkidir. Yine erken dönem etkili Nakşî şeyhi Ubeydullah Ahrar'ın (ö. 895/1490) Fatih Sultan Mehmed'in manen yardımına koşması menkabesinin, Osmanlı'nın ilk tabakâtına girmiş olması, daha kuruluş döneminden itibaren Osmanlı ile Nakşîliğin irtibatını ve ona yönelik algıyı gösteren delillerdendir.¹⁶ Fatih Sultan Mehmed'in ilk dönem Nakşî âlimlerden Mollâ Câmî'yi Osmanlı'ya getirme teşebbüsü de bu bağlamda zikre değer bir husustur.¹⁷

Tarikatın teşekkül döneminden itibaren Osmanlı'da kendine yer bulması İmâm Rabbânî'ye (ö. 1034/1624) nispet edilen Müceddî Nakşîliği

¹² Huriye Martı'ya göre Birgivi'nin, Bayramiyye'ye iltisâkı, intisap düzeyinde kalmamış tarikat icazeti de almıştır. Bkz. Martı, Huriye, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye -Muhteva Analizi, Kaynakları ve Kaynaklık Değeri-*, İstanbul: Rağbet yay., 2012, s. 7.

¹³ Weismann, *Nakşibendilik*, s. 259. Algar ise bunu "asılsız" olarak niteler. Algar, "Nakşibendi Tarikatının Tarihine Kısa Bir Bakış", s. 140.

¹⁴ Algar, "Nakşibendi Tarikatının Tarihine Kısa Bir Bakış", s. 131.

¹⁵ Taşköprülüzâde, İsâmuddin, *Osmanlı Bilginleri eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'd-Devleti'l-Osmâniyye*, trc. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yay., 2007, s. 208.

¹⁶ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 210.

¹⁷ Tosun, Necdet, *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı [XII-XVII. Asırlar]*, İstanbul: İnsan Yay., 2002, s.404.

ile devam etmiştir. Bu mirası Osmanlı'ya taşıyan iki önemli isim Murad Buhârî (ö. 1141/1729) ve Yekdest Ahmed Cüryânî (ö. 1119/1707) olarak görülmektedir. Bu iki müceddidî şeyhi vasıtasıyla Anadolu'da müceddidliği temsil eden, önde gelen bazı sûfî ve âlimler arasında şu isimler zikredilebilir: Müfessir Mustafa Efendi (ö. 1120/1708), Turhallı Mustafa Efendi (ö. 1197/1782), La'lîzâde (ö. 1159/1746), Neccârzâde Mustafa Efendi (ö. 1159/1746), Ebû Saîd Hâdimî (ö. 1176/1762), Mehmed Emin Tokâdî (ö. 1158/1745) ve Müstakimzâde (ö. 1202/1787).¹⁸

Osmanlı'da Nakşîliğin asıl etkinliğe ulaşmış geniş bir networke sahip olması Hâlidîlik'le gerçekleşmiştir. Hâlid-i Bağdâdî, yüzün üzerinde ve neredeyse hepsi âlim kimliğini taşıyan halifelerini Anadolu'ya göndererek tarikatı Anadolu'nun en yaygın tarikatı haline getirmiştir.¹⁹

Cumhuriyet sonrası Anadolu'da Nakşîlik bir dönem pasif konumda kalmıştır. Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde Nakşîlerin merkezinde yer aldığı Şeyh Said ve Menemen hadisesi gibi olaylar yönetici kesimin onları "irtica" ve şiddetli sekülerizm karşıtlığıyla ilintilendirmesine sebep olmuştur.²⁰ Bu da Nakşîlerin kendilerini güvensiz hissetmeleri ve savunmada kalmalarına zemin hazırlamıştır.²¹

Bu noktada önemli bir problem Nakşîliğin Osmanlı'da zemin bulmasının sebebi meselesidir. Burada birçok etkenden söz edilebilir. Nakşîliğin neşv ü nemâ bulunduğu Türkistan bölgesinin Osmanlı'nın ilim ama özellikle irfan havzalarından olması hasebiyle âşinâ olunan bir havzanın tarikatı olduğu evveleminde söylenmelidir.²² Bir diğer etken, şeriatla tarikatı

¹⁸ Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan yayınları, 2004, s. 234-272.

¹⁹ Halifelerin listesi için bkz. Memiş, Abdurrahman, *Halid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Halidîlik*, İstanbul: Kitabevi, 2000, s. 127-130.

²⁰ Azak, Umut, "A Reaction to Authoritarian Modernization in Turkey: The Menemen Incident and the Creation and Contestation of a Myth, 1930-31", *The State and the Subaltern*, ed. Touraj Atabaki, London and New York: I. B. Tauris, 2007, s. 154. Menemen hadisesi sebebiyle yapılan yargılamada mahkeme başkanı Mustafa Paşa'nın sözleri Nakşîlere yönelik yeni paradigmayı göstermesi açısından önemlidir: "Tarikatin en münevver tabakalarından bu millet çok zarar görmüştür. Tarikatçılar, daima millet ve memlekette fesat yapmışlardır. 400 senelik Türk tarihi tetkit edilirse nakşibendiler din ve tarikat perdesi altında zavallı saf müslimanları kalpte saklı olan o "sırlar" zehirlemiş ve bu millet sizin aletiniz olmuştur." T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c. 25, 31.1.931 tarihli tezkere, s.63.(<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do3/c025/tbmm03025-025.pdf>) Erişim tarihi: 1.5.2018.

²¹ Şeker, *Cumhuriyet İdeolojisinin Nakşibendilik Tasavvuru*, s. 168.

²² Osmanlı'daki tarikatlara bakıldığı zaman Arap yarımadası, Kuzey Afrika ya da Hint alt kıtası kökenli değil daha çok İran, Irak ve Türkistan bölgesi merkezli tarikatların varlığı görülür.

cem eden dolayısıyla ulemânın teveccühünü kazanan tarikat yapısıdır. Bu özelliğiyle tarikat, kent dindarlığını temsil eden bir hususiyet arz etmiştir ki Osmanlı'nın hurûfî-şîî etkiye açık ve daha çok gezgin olan dervişleri ıslâh etmeye çalıştığı bir dönemde kent dindârlığını temsil eden bir tarikata ılımlı baktığı söylenebilir.

Bunların yanı sıra konjonktürel bazı iç ve dış sosyo-politik ve dînî hâdiseler tarikatın zemin bulmasında katalizör görevi görmüştür. Özellikle XVI. yüzyılın başlarından itibaren Safevîlerin dış tehdidi ve bizzat imparatorluğun içindeki çeşitli halkların dine aykırı tutumlarının Osmanlı'da bir "sünnileştirme politikası" şeklinde kendini göstermesi zikredilebilir.²³ Şerif Mardin'e göre de devletin Nakşîlikle irtibatının temelinde imparatorlukta hukuku ve düzeni sağlama politikası bulunmaktadır. Osmanlı, iktidara geldiği 13. yüzyılda, Anadolu'ya gelen çok sayıda Türk kabilenin heterodoks inanç ve uygulamalarıyla karşılaşmıştır. Osmanlı iktidarı bunların "Sünnî ortodoksiye" entegrasyonunda "Nakşibendîliği iyi bir müttefik" olarak bulmuştur. Osmanlı, heterodoksinin ıslahını bu şekilde Nakşibendîlere vermiş, tarikat da İmparatorluk'ta büyük bir saygınlık sağlamıştır.²⁴

Genel anlamda olumlu seyre rağmen devlet-tarikat ilişkilerinde sıkıntılı olayların olmadığı anlamına gelmemektedir. II. Mahmut'un merkezi otoriteyi yeniden tesis için aldığı sert tedbirlerden birisi, "mehdi" iddiasına kalkışacakları ihtimaline karşı Nakşîleri Nisan 1828'de Sivas'a sürgüne göndermesidir.²⁵ Osmanlı modernleşmesinin devletteki ilk tezahürü olan Tanzimat Fermanı'na karşı girişilen Kuleli vak'asının başında da bir Nakşî şeyhi vardır.²⁶ Ancak kendisine karşı süikast tertip edilen Sultan Abdülmecid olayı -muhtemelen- kişisel değerlendirerek tarikata yönelik bir yaptırım tarafına gitmemiştir. Vefat edince on Hâlidî dervişinin mezarı başında her Cuma gecesi hatm-i hâcegân yapmasını vasiyet etmesi bunu

²³ Clayer, Nathalie-Popovic, Alexandre, "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 303.

²⁴ Mardin, "The Nakshibendi Order of Turkey", s. 207. Le Gall bu teze karşı çıkar. Bunu Hâlidîliğin Osmanlı'nın son zamanlarındaki başarılarının geriye dönük bir okunması olarak niteler. Le Gall, Dina, *Bir Süfi Kültürü Olarak Osmanlı'da Nakşibendilik (1450-1700)*, İstanbul: Litera yayıncılık, 2016, s. 238-250; 244.

²⁵ Detay için bkz. Kılıç, Rüya, "Osmanlı Devleti'nde Yönetim-Nakşibendi İlişisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. VII, sa. 17 (2006), s. 103-119; 109-110.

²⁶ Varol, Muharrem, "Kahramanlıktan Kalebendliğe: Kuleli Vak'asının Baş Aktörü Süleymaniyeli Şeyh Ahmed'e Dair Bilinmeyenler", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sa. 35 (2015/1), s. 98-127.

göstermektedir.²⁷

C. Portreyi Şekillendiren Çizgiler: Kimliğinin Teşekkülü

1. Hayatı

Kaşıkçı Ali Rıza Efendi'nin hayatı hakkındaki bilgiler el-muâsaratü hicâbün/çağdaş olmak perdedir fehvâsınca oldukça azdır. Bunda hayatının bir kısmını Konya'da bir kısmını ise Medîne'de geçirmesinin etkisi olsa da bazı bilgilerin şifâhî olarak kalıp yazıya dökülmemesi de etkili olmuştur. Eldeki bilgilerin çoğu yine kendi eserlerinde zikrettiği hususlardan teşekkül etmektedir.

Ali Rıza Efendi, *İmdâdü'l-müslimîn* adlı eserinin girişinde kendisini; "Ali Rıza el-Hâdimî el-Alâtâî mevliden ve'l-Konevî menşeen ve'l-Medenî mühâciren ve mücâviren ve'l-Hanefî mezheben ve Ehli'sünne ve'l-cemâa akîdeten"²⁸

şeklinde tanıtır.

Ali Rıza Efendi, 1300/1883 yılında Hâdim'e bağlı Alata²⁹ köyünde doğmuş iki yıl kadar Hâdim'de âlet ilimlerini okumuş³⁰, ardından Konya'ya gelerek Yalvaçlı Ömer Efendi'nin müderrisi olduğu İrfaniye medresesinde öğrenimine devam etmiştir.³¹ Birinci dünya savaşı çıkınca medrese eğitimini bırakmak zorunda kalan Kaşıkçı, evlenip Konya'ya yerleşmiş ve Konya'nın Ahmed Dede mahallesinde imamlık ve hatiplik yapmıştır.³² Konya'daki hocası müderris Yalvaçlı Ömer Efendi'nin, 28 Şâban 1319/11 Aralık 1901 tarihinde bu medreseye müderris olarak atandığı göz önüne alınacak olursa³³ 1300 doğumlu olan Ali Rıza Efendi'nin Konya'ya en erken geliş tarihi 1319 sonrasına ve takriben yirmili yaşlarına tekabül etmektedir.

Ali Rıza Efendi'nin tasavvufî hayata girişi 40 yaşında iken olmuştur. (1340/1921-22) yılında bir İstanbul yolculuğunda Erbilli Esad Efendi ile tanıştığını ve kendisine intisap ettiğini belirtmiştir.³⁴ Sonrasında Konya'da onun halifesi olarak görev yapmıştır. Bu ilişki, Menemen hadisesi sonrasında

²⁷ Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Sır yayınları, 2008, s. 303.

²⁸ Kaşıkçı, *İmdâdü'l-müslimîn*, byy, ts, II. Baskı, ön kapakta.

²⁹ Günümüzde Karaman'a bağlı bir ilçe olup Balcılar ismini almıştır.

³⁰ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 281.

³¹ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 281.

³² Kaşıkçı Ali Rıza, *Rahmet Damlaları*, İstanbul: Kader yay., 1969, s. 5-6 (Önsöz-yayın evi önsözü) "Mukaddime" başlığını taşıyor.

³³ Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya: Konya Ticaret Odası Yay., 1998, s. 284-285.

³⁴ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 283-285, 283.

onun memleketi terk etmesine sebep olmuştur. Kaşıkçı'nın şiirlerinde sık sık değindiği hususlardan birisi de bu meseledir. Şiirlerinde; zikir neşr eylediği için hapsedildiğini³⁵, çok cefâ çekip izbelerde gizlendiğini³⁶, her gün tâkibât ile zor günler geçirdiğini³⁷, neşr-i tevhîd eylediği için câni gibi görüldüğünü dile getirmiştir.³⁸ Meselâ bir beytinde bunu:

Nasıl terk-i diyâr etmez, yumup göz bâğ u bostâne

*Rızâî neşr-i zikrinle atıldı anda zindâne*³⁹

diyerek tarikat dersi verdiği için zindana atıldığını ve terk-i diyâra mecbur kaldığını belirtmiştir. Menemen hadisesinin vukû bulduğu Aralık 1930 yılından sonraki birkaç yıl Kaşıkçı açısından mihnet dönemi olmuştur.

Terk-i diyâr ediş tarihi oğlu Mustafa Runyun'un ifadelerine göre 1932 yılıdır.⁴⁰ Ali Rıza Efendi, öncelikle Şam'a gitmiş orada bir müddet ikamet ederek Medine'ye göç edebilmek için fırsat aramıştır. Bu esnâda haccını da edâ etmiştir. Haccetme tarihini;

Din tarihi hicri sene

Bin üç yüz elli iki sene

Şehr-i siyamın dördüne

*Etdik tavaf biz Kâbe'yi*⁴¹

4 Ramazan 1352/21 Aralık 1933 yılı olarak belirtir. Haccının ardından tekrar Şam'a dönmüş 1353/1934-1935 tarihinde de Medine'ye intikal etmiştir.⁴² Medine'deki geçimini, medrese öğrencisi iken öğrenmiş olduğu kaşıkçılık mesleğinden temin etmiştir.⁴³ 29 Şevval 1388/18 Ocak 1969'da Medine'de vefat ederek Cennetü'l-Bakî mezarlığına defnedilmiştir. Ali Rıza Efendi'nin Mustafa Runyun, Abdullah Rıza, İbrahim, Ahmet Muhtar ve Nesibe adlı beş çocuğu vardır.⁴⁴

Ömrünün sonlarında en az bir kez Türkiye'ye geldiği ve bölgedeki

³⁵ Kaşıkçı Ali Rıza, *Rahmet Damlaları*, s. 70.

³⁶ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 202.

³⁷ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 202.

³⁸ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 194.

³⁹ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 111.

⁴⁰ 1965 yılında basılan *Gülzâr-ı Medine* adlı eserinin önsözünde oğlu Mustafa Runyun babasının 33 yıl önce terk-i diyâr ettiğini belirtir. Bu ifadeden Ali Rıza Efendi'nin 1932 yılında memleketinden ayrıldığı anlaşılmaktadır. Kaşıkçı Ali Rıza, *Gülzâr-ı Medine*, İstanbul: Kader yayınevi, 1965, s. 2 (Önsöz).

⁴¹ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 116.

⁴² 12 Şevval 1387 / 13 Ocak 1968 yılında yazmış olduğu bir şiirinde "tâ otuz dört yıl bu ravza içre tutturdun sıyâm" demesinden hareketle 1353 hicri 1934-1935 miladi olarak Medine'ye intikal ettiği anlaşılmaktadır. Kaşıkçı Ali Rıza, *Rahmet Damlaları*, s. 143.

⁴³ Demirlek, H. Ali, "Kaşıkçı Ali Rıza Konevi Efendi", *Taşkent Bölgesi Bölgeye Yön Veren Alimler*, ed.: Hacı Ali Demirlek, Konya: Taşkent Kaymakamlığı Yayınları, 2016 s. 54-55, 57.

⁴⁴ Serhat, Aslaner, "Kaşıkçı Ali Rıza Efendi", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasikci-ali-riza-efendi> (13.05.2018).

köyleri ve müridlerini ziyaret ettiği bizzat kendisini görenlerce şifâhen ifade edilmiştir.⁴⁵

2. İlmî Tahsili

Ali Rıza Efendi'nin ilmî tahsiline dâir bilgiler, *Gülzar-ı Medîne* adlı eserinde tercüme-i haline yer verdiği şiirinden anlaşılmaktadır. İlim ve ulemâ madeni diye tavsif ettiği memleketi Hâdim'de ilim tahsiline başlayan Ali Rıza Efendi Konya'da bunu sürdürmüştür. Kendisi bunu şöyle ifade etmektedir:

<i>Tâ sabâvetde sünûhâtını Hak</i>	<i>Lütfedip de verdi bu ilme merak</i>
<i>Doğdu bu kalbe ilmin hevesi</i>	<i>Aradım ilmin mahallesi neresi</i>
<i>Alayım deyu ilimden behreyi</i>	<i>Başladım okumağa Emsile'yi</i>
<i>Bana lütfetdi Cenâb-ı Mâbûd</i>	<i>Okudum anda Binâ vü Maksûd</i>
<i>Sonra şol mâden-i ilm ü ulemâ</i>	<i>Hâdimî menba'-ı feyz-i 'uzmâ</i>
<i>İlm-i nahv içre Avâmil Izhâr</i>	<i>Okudum Hâdim'de tekrar tekrar</i>
<i>Gerçi okudum anda iki sene</i>	<i>Hevâlandım durmadım anda yine⁴⁶</i>

Beitlerinden anlaşıldığına göre çocukluğundan itibaren ilme meraklı olan Kaşıkçı, memleketi Hâdim'de ilim tahsiline başlamış, âlet ilimlerinden sarf (*Emsile*, *Binâ*, *Maksûd*) ve nahve dair bazı temel eserleri (*Avâmil*, *Izhâr*) yine Hâdim'de okumuştur. İki sene süren Hâdim'deki eğitim hayatını Konya'da devam ettirmiştir.

Konya'da intisap ettiği medrese İrfaniye medresesi, hocası ise Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi'dir.⁴⁷

<i>Dedim ol merkez-i ilmi bulayım</i>	<i>Kâmil üstâdı bulup ders alayım</i>
<i>Gidem ayağıma yolcu medesim</i>	<i>Tâ gelip Konya'da aldım nefesim</i>
<i>Buldum anda Yalvâcî Ömeri</i>	<i>Sâhibü'l-fazl o vechi kameri</i>
<i>Gördüm ol ehl-i fûnûn merd-i gayur</i>	<i>İnce tedkîkâtla ders okudur</i>
<i>Bulmuşum ânı ilimde deryâ</i>	<i>Şeker armut gibi olgun gûyâ</i>
<i>Hak rızâsı idi tadrîsi ânın</i>	<i>Ol idi a'lem-i nâsı zamânın⁴⁸</i>

⁴⁵ Bu bilgi, Rıza Konevî Vakfı başkanı Hacı Ali Demirek ve emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu'dan edinilmiştir.

⁴⁶ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 281.

⁴⁷ Ömer Efendi aslen Isparta Yalvaçlı olup 1870-1927 yılları arasında yaşamıştır. Memleketi Yalvaç ve İstanbul'da eğitim gördükten sonra Konya'ya gelerek Müftü Hacı Hüseyin Efendi'den icâzet almıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde de yazabildiğini ve yüzü aşkın öğrenciye icâzet vermeye muvaffak olduğunu bizzat kendisi belirtmiştir. Uz, Mehmet Ali, *Konya Âlimleri ve Velîleri*, Konya: Şems Yay., 2004/1425, s. 501.

⁴⁸ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 281.

Ona göre hocası Ömer Efendi, fazilet sahibi, gayretli, birçok ilimde mütebahhir ve zamanın en âlim kişisidir.⁴⁹ Medrese eğitiminde okuduğu kitaplardan ve mahiyetinden de bahseden Kaşıkçı şunları dile getirmiştir:

<i>Molla Câmî kitâbın aldım ele</i>	<i>Girdim ol halka-i tadrîse hele</i>
<i>Hem akîdeme ola deyû medâr</i>	<i>Okudum anda Akâid'le Menâr</i>
<i>Eyledi ilmi Berîka berrak</i>	<i>Etdi bu kalbin süveydâsını ak</i>
<i>Hele şol Kâdî Beydâvî ile</i>	<i>Doldu kalbim Kur'ân'ın feyzi ile</i>
<i>Etdi Berîka kitabı berrak</i>	<i>Okuyunca kalbimi eyledi ak</i>
<i>Şol vatandaşım Veliyyüddinden</i>	<i>Okudum nice kitâbı andan</i>
<i>Mütefennin idi ol merd-i zarîf</i>	<i>Okudum andan Şemâil-i Şerîf</i>
<i>Eylemekte iken tekmîl-i nüsah</i>	<i>Devre yıl çıkıdı cihan oldu vesah⁵⁰</i>

Kaşıkçı I. Dünya Savaşı çıkınca “tekmîl-i nüsah” etmekte iken öğrenim hayatını sonlandırmak zorunda kaldığını belirtir. Ali Rıza Efendi, icazet aldığından bahsetmemiş, I. Cihan Harbinin çıkmasıyla eğitimini bırakmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Ancak kendisinin son eseri olan *Rahmet Damlaları*'nın “muhtemelen” oğlu Mustafa Runyun tarafından yazılan Önsöz'ünde icazet sahibi bir âlim olarak bahsedilir.⁵¹ Yıllar süren eğitim hayatında sadece burada sayılan eserleri değil çok daha fazlasını okumuş muhtemelen icazet de almıştır.

- Sarf: *Emsile, Binâ, Maksûd*
- Nahiv: *Avâmil, Izhâr, Molla Camî*
- Akâid/Kelâm: *Akâid-i Neseff*
- Tefsîr: *Tefsîr-i Beydâvî*
- Usûl-i Fıkh: *Menâru'l-envâr*
- Ahlâk: *Berîka, Şemâil-i Şerîf*

3. Tasavvufî Hayatı

Ali Rıza Efendi'nin asıl temâyüz ettiği alan, sûfî kimliğidir. Kendisi, bir Nakşî-Hâlidî şeyhidir ve Erbilli Esad Efendi'nin halifelerindendir. Bir şiirinde o kapıya “vakf-ı hayat” ettiğini ve gönül şehrine cezbelerin oradan geldiğini

⁴⁹ Macit Selekler, eski Konya uleması arasında “otorite” olarak zikredilenlerden birisinin de Yalvaçlı Ömer Efendi olduğunu belirtir. Selekler, Macit, “60 Yıl Önce Konya”, Şehir Postası, 1 Mart 1962.

⁵⁰ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 281.

⁵¹ Kaşıkçı Ali Rıza, *Rahmet Damlaları*, “Mukaddime” kısmı. Ayrıca tarihsiz olarak Şuur yayınları tarafından basılan *İmdâdü'l-müslimîn* adlı eserinin arka kapağında da icazet aldığı belirtilmiştir.

bildirmektedir.⁵² *Rahmet Damlaları* isimli eserinde Nakşî ve Esad Erbilî'ye intisaplı olduğunu "Ne Mutlu O'nun İzinde Olanlara" başlıklı, "Nakşibendî Hâlidîyiz Es'adîyiz Es'adî" redifli şiirinde dile getirmiştir.⁵³ Ancak bazı güncel çalışmalarda isminin Erbilî'nin halifeleri arasında yer almadığı görülmektedir.⁵⁴ Kendisinin şiirlerinden hem Erbilî'nin müridi olduğu hem de İstanbul Erenköy'deki sohbetlerine bizzat katıldığı anlaşılmaktadır. Meselâ bir beytinde;

Şehâdet rütbesini buldu yüceldi şöhreti şânı
*O pîrim şeyh-i Erbilî zamânın kâmil insânı*⁵⁵

derken bir diğer beytinde de;

Âh ne var bulsam da şimdi cânı kurbân eylesem
Es'ad-ı Şems-i Münîrim mürşid-i vâlâ gibi
Sağlığında şol Erenköy Kasr-ı ârifân idi
*Sohbetinden zevk alırdım cennet-i a'lâ gibi*⁵⁶

diyerek mürşidi Erbilî'nin Erenköy'deki sohbetlerini yolun pîri Bahâeddîn-i Nakşibend'in Buhara'daki ikâmetgâhı Kasr-ı ârifân'a benzetmiştir. Kaşıkçı bir manzûmesinde de açıkça kendisinin şeyhinin huzurunda "mihmân" olduğundan ve zikir meclisleri düzenlendiğinden bahsetmektedir. Bunlar da Kaşıkçı'nın şeyhi Erbilî ile olan ilişkisinde onun tekkesinde kaldığını ve sülûkünü tamamladığını göstermektedir.⁵⁷

Ali Rıza Efendi, Esad Erbilî ile mülâkâtının nasıl gerçekleştiğini "Tarîkat-ı Aliyyeye Sebeb-i İntisab" başlıklı şiirinde yine kendisi ifade etmektedir. Zâhirî ilimlerle uğraşmaya devam ederken kalbinde hissettiği boşluğu doldurmak için bir silsileye bağlanma ihtiyacı duyduğunu; inâbe almak için çok zaman bir mürşid aradığını ancak bulamadığını, 40 yaşında iken [1340/1921-22] bir İstanbul seferi çıkınca Esad Efendi'yi kaderin yardımı ile bulduğunu ve o mânevi pederi ile kalbine çok cezbelerin eriştiğini belirtmiştir.⁵⁸ Ali Rıza Efendi, gerek mersiye gerekse isnâdını belirtmek

⁵² Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 283.

⁵³ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 259.

⁵⁴ Bkz. Memiş, *Halid-i Bağdâdî ve Anadoluda Halidîlik*, s. 152-153.

⁵⁵ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 25.

⁵⁶ Kaşıkçı, Ali Rıza, *İlticânâme-i Rızâiyye*, Şam: Matbaa-i Berekât, 1383, s. 113.

⁵⁷ *Huzûr-i pîrde mihmân olduğum günler ne günlerdi*

Cihân bağında ancak gördüğüm demler o demlerdi

Okunub medh-i peygamber dahî aşk-ı ilâhiler

Semâ'-ı aşkı bu sem'im ne lezzetlerle dinlerdi

Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 115.

⁵⁸ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 283.

gâyesiyle olsun şeyhine dâir şiirler yazmıştır. Bir beytinde;

O pîrim Hazret-i Es'ad ki yâni şeyh-i irşâdım

*Tarîk-i Hazret-i Hak'da ana olmuşdu isnâdım*⁵⁹

derken bir şiirinde de kendisinin irşâdla görevli olmasını iş'âr eden;

Hak benimle açdı çok mürde dili Etdi ihyâ esdi aşk-ı ezeli

....

Bâğ-ı irfanda dikildi şecere

*Hâsıl oldu verdi elvân semere*⁶⁰

beyitleriyle kendisinin irşâdı vasıtasıyla bazı ölü kalplerin hayat bulduğunu ifade etmiştir. Erbilli Esad Efendi'nin 1931 yılında vefatı göz önüne alırsa şeyhiyle irtibatının 9-10 yıl kadar sürdüğü söylenebilir.

Ali Rıza Efendi'yi Medine döneminde yakından tanıma imkânı bulan Ali Ulvi Kurucu'nun onun hakkında verdiği bazı bilgiler tasavvufi kimliğine ışık tutar mahiyettedir. Ali Rıza Efendi'nin, Erbilî'nin nâibi olarak Konya'da irşâdda bulunmasını, şeyhinin hususî bir teveccühüne mazhar olmasını ve Menemen olayı sonrası tevkif edilmesini Kurucu özetle şöyle dile getirmektedir:

Kaşıkçı Ali Rıza Efendi, Erbilli Esad Efendi'nin halifelerindendi. Şeyh Esad Efendi Konya'daki dervişlerine Ali Rıza Efendi benim halifelerimden biri olmakla birlikte Cenâb-ı Hakk'ın mahbûb-i hâssıdır. Onu gücendiren beni kırmakla kalmaz Allah'ı gücendirir, demiştir.⁶¹

Ali Rıza Efendi, Menemen Vakâsı'ndan sonra tevkif edilmiş, bir kaç ay hapis yatmak zorunda kalmıştır. Bunun sebebi Şeyh Esad Efendi'nin halifesi olmasıdır. Bazı kimselere kimden tarikat dersi aldığı sorulunca Ali Rıza Efendi'yi söylemeleri tevkîfine sebep olmuştur.⁶²

Kurucu'nun verdiği bu bilgiler Ali Rıza Efendi'nin şiirlerinde dile getirdiği hususlarla örtüşür. Kendisi de şiirlerinde "neşr-i tevhîd" dolayısıyla hapse konulduğunu birçok şiirinde dile getirmiştir:

Neşr-i tevhid cürm-i meşhûd oluben Hapse konu nice tevhidi çeken

Çekilip çokları sehpâ ipine

Girdiler zulmet-i kabrin içine

Buldu anlar şühedâ mertebesin

Yârın Allah görecek mahkemesin

Hamd-i bî-gâye ulu Sultâna

Neşr-i tevhidle konuldum zindâna

Neşr-i tevhid etdim oldum lekedâr

Ne bu bed hâli garîb eyle nazar

⁵⁹ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 25.

⁶⁰ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 282.

⁶¹ Kurucu, Ali Ulvi, *Hatıralar*, haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Kaynak Yay., 2007, c.I, s. 271.

⁶² Kurucu, *Hatıralar*, c. I, s. 274.

Oldum anların yanında lekedâr Bu leke hoş, bana mahşerde yarar
Çünkü ihyâ edeyim derken dîni Atdılar Konya'da mahbûsa beni

...
*Hak bu yolda bahtiyar kıldı beni Neşr-i zikre ihtiyar kıldı beni*⁶³

Vefatına yakın 14 Zilkâde 1387/13 Şubat 1968 yılında yazdığı “Âşık-ı Yezdân ola geldim” başlıklı şiirinde de;

Rızâ-i şerifini kazanmaklık için ben
Zikrini senin kullara ilân olageldim
Zikrini verüb Konya'da mahbusa katıldım
*Andan kaçarak şehrine iskân olageldim*⁶⁴

diyerek Konya'da zikir verdiği için hapse atıldığını bundan dolayı Medîne'ye müsâferet ettiğini bildirmektedir.

Kaşıkçı'nın kendisi Medîne'de ikâmet etmekle birlikte müridânından kopmadığı, mektup yoluyla haberleştiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Meselâ *Gülzâr-ı Medîne* adlı eserindeki; “ihvandan bir zâtın mektubuna cevab olarak yazılmıştır”⁶⁵ ifadesi bunu göstermektedir. Bir şiirinde de:

Bugün ihvân-ı dînimden yazılmış bir haber geldi
Beni memnûn eden şol lütf-ı Mevlâdan eser geldi

derken devamında da bunun sebebini müridânından birinin “hubb-i zâtî”ye erişmesi olarak ifade eder.⁶⁶

4. Mihnet Sebebi: Menemen Olayı

Ali Rıza Efendi'nin hayatındaki dönüm noktalarından birisi, “Cumhuriyet yönetimini en az Şeyh Said'inki kadar belki de ondan daha çok tedirgin”⁶⁷ eden Menemen hadisesidir. Her ne kadar ilişkiler bağlamında,

⁶³ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 282.

⁶⁴ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 136. “Bunda bâki değilim ben” isimli şiirinde de aynı hususa şöyle işaret etmektedir:

Huzura vardığım günde hesap etme, azab etme
Senin zikrini neşrettim, mahkemede soruldum ben
Kiraren şol muhakemede soruldum inceden inceye
Senin zikrin verib şol Konya şehrinde tutuldum ben
Bihamdillah bu devletle beni sen bahtiyar itdin
Medine şehrine şimdi gelip de rahat oldum ben
Suçum kullarına yâ Rab tarikat eyleyüb telkin
Ann çün hapsile mahkûm olub anda tutuldum ben

Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 162.

⁶⁵ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 102.

⁶⁶ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 236.

⁶⁷ Kılıç, “Osmanlı Devleti'nde Yönetim-Nakşibendi İlişisine Farklı Bir Bakış”, s. 114.

irtibat muğlak olsa da⁶⁸ resmî tarih bağlamında, Kaşıkçı'nın şeyhi Erbilli Esad Efendi'nin merkezinde yer verildiği hadise, tüm memleket sathında Nakşî teşkilatlanmayı etkilediği gibi Kaşıkçı'yı da etkilemiştir. Şiirlerinde sıklıkla dile getirdiği üzere olay sonucu yargılanmış, hapse girmiş, saklanmak zorunda kalmış ve -muhtemelen- idam korkusu yaşamıştır. Sonunda ise "terk-i diyâr" etmek zorunda kalmıştır. Bu olayın onun hayatındaki kalıcı etkisi, ömrünün sonlarında yazdığı şiirlerde dahi konuya bir şekilde temas etmesinden anlaşılmaktadır.

Menemen olayına bakıldığı zaman akademik araştırmalardan ziyade ideolojik bakışların konusu olmuş ve hâlâ muammâsını korumaktadır. Umut Azak, Menemen olayının çoğunlukla amatör tarihçiler ve gazeteciler tarafından çalışıldığını, bu kaynakların da olayı devletçi bakış açısıyla hikaye ettiklerini ve Kubilay'ın şehadetini odağa yerleştirdiklerini belirtmiştir. Yine aynı kesimin başkaldırının arka planında organizasyon olarak Nakşibendiye'yi işaret ederek etkili bir şekilde bastırıldığını vurguladıklarını da belirtmiştir.⁶⁹

Cumhuriyet'in kuruluşundaki kimi Batılılaşma/westernization ve sekülerleşme politikalarına Nakşîlerin tepkili oldukları bilinmektedir. Şeyh Said isyanı ve Menemen hadisesi de bu minvalde okunabilecek iki harekettir. ⁷⁰ Menemen hadisesinin zuhûru karanlık olsa da sonuçları nettir. Zira Menemen'de isyan birkaç gün içinde bastırılmış olmasına rağmen politik elit tarafından ulusal bir mesele boyutuna taşınmış ve bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır.⁷¹ Askerî mahkeme, Nakşî aktiviteyi ve onun canlı sosyal networkünü bertaraf etmek için hadiseyi bir araç olarak kullanmıştır.⁷² Zira Ankara'daki cumhuriyet savcılığı soruşturmayı

⁶⁸ Derviş Mehmed'in planı, halifeliği getirecek ve tekkeleri açacaktı. Ancak onun bu planından ne köylülerin ne Esad Efendi'nin haberi olduğuna dair açık bir kanıt yoktur. Derviş Mehmed ile tarikatın önde gelenleri arasındaki ilişki de belirsizdir. Azak, "A Reaction to Authoritarian Modernization in Turkey", s. 150.

⁶⁹ Azak, "A Reaction to Authoritarian Modernization in Turkey", s. 144.

⁷⁰ Atatürk her ne kadar kabul etmede isteksiz olsa da "isyanın temel nedeni, Ankara'nın Türkleştirme (Turkification) ve Batılılaşma (Westernization) tedbirleri idi." Medreselerin ilgâsı ve eğitim dilinin Türkçe olması da oldukça rahatsız edici idi. Olson, Robert W.-Tucker, William F., "The Sheikh Sait Rebellion in Turkey (1925): A Study In the Consolidation of a Developed Uninstitutionalized Nationalism and the Rise of Incipient (Kurdish) Nationalism", *Die Welt des Islams*, c. XVIII, sa. 3-4 (1978), s. 197. Şeyh Sait isyanı, "Atatürk'ün laik ve kürt karşıtı politikalarına ve özel olarak da 1924'te hilafetin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kaldırılmasına bir tepki ifade etmektedir." İsyanın görünen amacı İslâmî hukukun bağımsız uygulanacağı bir Kürt devletinin kurulmasıdır. Weismann, *Nakşibendilik*, s. 210.

⁷¹ Azak, "A Reaction to Authoritarian Modernization in Turkey", s. 152.

⁷² Azak, "A Reaction to Authoritarian Modernization in Turkey", s. 154.

Menemen’le sınırlamayı tüm yerel temsilcilere telgraf çekmiş, dini tarikat ve tekkelerin soruşturulmasını istemiştir. Bunların çoğu da Nakşî tarikatı ile alakalı şeyh-derviş ve din görevlileridir.⁷³

O sıralarda İmam-Hatip olarak resmî görev icrâ eden ve Menemen olayı ile ilgisi bulunmayan Kaşıkçı’nın veya benzeri meşâyihin tasfiyesi ise aslında olaya müdâhil olmalarından değil Nakşî olmalarından kaynaklanmaktadır. Kendisi o safahâtta mâruz kaldığı olayları şöyle aktarır:

*Kirâren şol muhâkemedede soruldum inceden inceye
Senin zikrin verib şol Konya şehrinde mahkemede soruldum ben*

...

*Suçum kullarına yâ Rab tarîkat eyleyüb telkîn
Anın çün hapsile mahkûm olub anda tutuldum ben⁷⁴*

derken bir başka şiirinde de vatanında sıkıntılar çektiğini, her gün takiplere uğrayıp acılara maruz kaldığını şöyle belirtmiştir:

*Çekmiş idik biz vatanda çok cefâ   İzbelerde eylemiştik ihtifâ
Çekdi andan Fahr-i Âlem Mustafâ   Şehrine geldik oturduk yâ Şekûr
Açılınca anda menhiyyâta yol   Bizi ihrâc etdi andan lütfu bol
Etdi taltîf eyledi hüsn-i kabûl   Şüğlumüz Kur’ân’a kıldık yâ Şekûr
Malı mülkü terk edip çıktık yola   Korka korka bakarak sağa sola
Bak neler lütfetdi bu âciz kula   Fikrimiz Dîvân’a yazdık yâ Şekûr
Arkamız her gün tâkibat ile   Gün geçirdik onda çok âlâm ile⁷⁵
Çün hâlimiz oldu yaman,   Şurta elinden el-aman,
Mahbusta kaldık bir zaman,   Etdik tavaf biz Kâbe’yi.⁷⁶*

Burada, Kaşıkçı’nın her ne kadar olaylarla ilgisi olmasa da değişimlere karşı tavrının olumsuz olduğu bilinmektedir. Nakşîliğin sâbitelerinden olan şeriat hassâsiyetinin tehlikede olduğunu düşünen Kaşıkçı kaygısını şöyle dile getirmiştir:

*Şerîat nâmı altında yaşanmak oldu çok müşkül
Başım aldım firâr etdim ki tebdîl eyledim dârim⁷⁷*

D. Portreden Yansıyanlar: Eserleri

Nakşî-Hâlidî çizginin bir temsilcisi olan Ali Rıza Efendi aynı zamanda

⁷³ Azak, “A Reaction to Authoritarian Modernization in Turkey”, s. 153.

⁷⁴ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 162.

⁷⁵ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 202.

⁷⁶ Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn*, s. 118.

⁷⁷ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 237.

eserler yazmış bir müelliftir. Eserlerini, “terk-i diyâr” sonrası Medîne’de ikâmeti esnâsında yazmıştır. Çoğu manzûm olan eserlerin sayısı altı olmasına rağmen *Rahmet Damlaları* ismini taşıyan ve vefatından hemen önce yazıp basımını göremediği eserinde “Senin lütfunla yazılmış beşinci bir eserdir bu”⁷⁸ demektedir.⁷⁹ Eserleri kronolojik olarak şu şekildedir:

- a. *İmdâdü’l-müslimîn fi beyânı akâidi’l-mü’minîn.*
- b. *Necâtü’l-mü’minîn min ehâdîsi’l-erbaîn / Kenzü’l-Fuâd*
- c. *Dîvân-ı Rızâ li-necâti yevmi’l-haşri ve’l-cezâ.*
- d. *Gülzâr-ı Medîne*
- e. *İlticânâme-i Rızâiyye*
- f. *Rahmet Damlaları*

Bu eserlerden *Dîvân-ı Rızâ*, *İlticânâme-i Rızâiyye* ve *Rahmet Damlaları* *Dîvân*’dır. Diğer üç eseri ise, nazım ve nesir karışık üslupla yazılmış eserleridir. Büyük kısmı manzum olan eserler, yazarına göre *sünûhât* eseri yazılmışlardır.⁸⁰ Bunu vurgulamasının sebebi her manzum kelâmın âşıklara zevk vermemesidir.⁸¹ Nazım türünü tercih etme sebebini yazar;

*Te’sîri bizce meşhûd uşşâka lezzet etsin*⁸²

diyerek ihvânı üzerindeki tesirine dikkat çekerken;

*Şî’r-i mevzûnu sever tab’-ı selîm Zevk alır ondan o tab’-ı müstakîm*⁸³

beytiyle de insan tabiatının şiiirden zevk almasına dikkat çekmiştir. Nazım

⁷⁸ Kaşıkçı, Ali Rıza, *Rahmet Damlaları*, İstanbul: Kader yay., 1969, s. 19. Ayrıca bir diğer beyitte de şöyle der:

Bana tevfikini verdin bu beşinci eserim

Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 121.

⁷⁹ Bu farklılığın sebebi, *Necâtü’l-mü’minîn* ile *Dîvân-ı Rızâ* adlı eserlerin tek ciltte basılmış olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

⁸⁰ Meselâ bir beytinde;

Ferâmûş eylemişdim çok zamandır şî’ri inşâyı

Tulûat etdi kalbe, şimdi yazdım şu muammayı

Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 265.

Bir diğer beytinde ise;

Doğup âsâr-ı aşkınla tulûat etdi çok ebyât

Değersiz sözlerim lütfeyleyip sen mânidâr etdin

Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 235. Bu hususa Ali Ulvi Kurucu da tanıklık ederek; elinin emeğiyle geçinen Ali Rıza Efendi’nin kaşık yaparken ağaçların, talaşların arasında dâimâ kağıt kalem bulundurduğunu ve ilham geldiği zaman şiiirlerini kayda geçirdiğini belirtmiştir. Kurucu, *Hatıralar*, c. I, s. 272.

⁸¹ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 29.

⁸² Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 80.

⁸³ Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn*, s. 8.

olsun nesir olsun genel olarak eserlerinin *sebeb-i telifi*, “nush u pend”⁸⁴ *gâyesi* ise “dîn-i mübîne hizmet”⁸⁵ ve “rızâ-i Hazret-i Hakk’ı”⁸⁶ bulmaktır. Müellefâtının “mâlâyânî” olmayıp, “hikmet ü mânâ” olduğunu, şâirlerin mesleğine sülûk ederek “leb” ve “kâkil”den bahsetmediğini, şeriata uygun sözlerle nasihat ve tebliğ amaçlı telifâtta bulunduğunu yine kendisi belirtmiştir.⁸⁷ Ali Rıza Efendi’nin *muhatap kitlesi* evvelemirde mürîdânıdır.

*İhvânıma bir cüz’î nasihat emeliyle Aldım kalemi bende bu eş’ârî düşündüm*⁸⁸ beytinde bunu dile getirir. Ayrıca 30 yılı aşkın bir süre Medîne’de mücavir olup memleketine dönmemesine rağmen eserlerini Türkçe olarak yazmıştır. Bu da ayrılmak zorunda kaldığı topraklarla ve mürîdânıyla irtibatını koparmadığını göstermektedir.

Eserlerinin *muhtevâsını* öncelikli olarak Tasavvufî-amelî konular oluşturur. Dünyaya meyletmeme, ahirete hazırlık, zikir ve aşk ile peygamberimize yönelik yazdığı medihler ve naatlar en sık yer verilen konulardır. Bunların dışında Türk Modernleşmesine tenkitleri, medeniyet telakkisine ve şâhidi olduğu toplumdaki değişimlere yönelik eleştirileri ile kendisinin Menemen hadisesi sebebiyle çektiği sıkıntılara da sık sık temas eder.

Kaşıkçı’nın eserleri sistematik bir yapıda değildir. Eserlerinde yer verdiği şiirler veya beyitler birkaç kitabında benzer veya aynen yer alabilir. Burada müellifin didaktik bir gaye gözettiğini, şekilsel ve sanatsal özelliklere ikinci dereceden önem verdiğini düşündürmektedir.

1. İmdâdü’l-müslimîn fi beyânî akâidi’l-mü’minîn

Ali Rıza Efendi hem Osmanlı Devleti’nin son yıllarına hem de yeni Türk Devleti’nin kuruluşuna şahitlik etmiştir. Ali Rıza Efendi’nin Cumhuriyet’in ilanından sonra şâhidi olduğu paradigma değişikliğine itirazları olduğu görülmektedir. Bunu şiirlerinde sıklıkla ve açıkça belirterek eleştirilerde bulunmuştur. Yeni uygulamaları, “âdât-ı küffâr” olarak nitelemek suretiyle tenkitlerini dile getirmiştir.⁸⁹ Bu düşüncesi, içinden ayrıldığı toplumdaki insanların imanını kurtarma gayesine mâtuf bir akâid kitabı kaleme almasına sebep olmuştur. Tam adı, *İmdâdü’l-müslimîn fi beyânî akâidi’l-mü’minîn* isimli bu eseri *İhyâu Ulûmiddîn*’in kavâidü’l-akâid kısmının manzûm tercümesi ile

⁸⁴ Bkz. Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 110, 114.

⁸⁵ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 284.

⁸⁶ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 38.

⁸⁷ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 284.

⁸⁸ Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn*, s. 80.

⁸⁹ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 160, 184.

başlamış sonra çeşitli konularda manzûm-mensûr bir içerikle devam etmiştir.⁹⁰ Ele aldığı konularda ehl-i sünnet akâidinin Mâturîdî yorumunu tercih etmiştir.⁹¹

Eserin, *akâid-nâme* ismini taşıyan manzûm kısmı *İhyâ*'nın ilgili bölümünün nazmen tercümesidir. (s. 5-14) Sonrasında başlayan *akâidü'l-mü'minîn* bölümü ise mensûr olarak bu kısmın açıklamasından oluşmaktadır. (s. 14-29) Ardından fıkhıtan mükellefin efâli ve dört mezhep imamına tahsis edilen kısım gelir. (s. 29-35) Sonrasında ise bazı ferî ve akâid meseleleri ele alınır. (s. 35-63) Arkasından yazar uygun gördüğü konulara yer verir. Eser, her ne kadar akâide dâir yazılmış olsa da nasihat ve tenbih eserin bir özelliği olduğu için özellikle şiirlerde sıklıkla dünyânın fânîliği, ölüm, ölüm ötesi ve cehennem hatırlatılır. Neticede eser, klasik anlamda salt bir akâid kitabı değildir.

Eserin çatısını iki kitaptan hareketle oluşturduğunu müellif, hâtimetü'l-kitâb başlıklı son bölümünde şu beytiyle dile getirir:

Şu Tefsîr-i Kebir'den hem de İhyâ-ı Gazâlî'den

*Açık Türkçe'yle tahrîr eyledik mensûr u manzûmu*⁹²

Bir Osmanlı sûfi-âlimi portresinin istinâd-gâhının Râzî ve Gazzâlî olması "süreklilik" bağlamında anlamlı hâle gelmektedir. Osmanlı ilmiyesinin temel başvuru kaynaklarından olan bu iki âlime, medrese ve tekkenin mütevazı bir temsilcisi olan Kaşıkçı'nın da müracaat ettiği görülmektedir. Bu aynı zamanda Nakşîliği fundamental bağlamda okuma gayretlerinin zorlama bir yaklaşım olduğunu da göstermektedir.

Eserin kaynakları şunlardır: *Tefsîr-i Hâzin* (s. 124, 191); Süyûtî, *Şerhu's-sudûr* (s. 140, 145); Aliyyü'l-Kârî, *Aynü'l-ilm* (s. 138-139); Ebu'l-leys Semerkandî, *Tenbîhü'l-gâfilîn* (s. 143); İbnü'l-Fârız (s. 151); *Tefsîr-i Beyzâvî* (s.157); İmam Gazzali, *İhyâ ulûmiddîn* (s. 171); Manastırlı İsmail Hakkı, *Mevâhibü'r-Rahmân fî menâkıb-ı Ebî Hanîfe en-Nu'mân* (s. 205).

Ali Rıza Efendi'nin Gazzâlî ve Râzî dışındaki diğer kaynakları da görüldüğü üzere, Osmanlı entelijansiyasının yoğun olarak kullandığı eserler ve müelliflerdir. Yakın dönem bir Nakşî şeyhinin istifade ettiği kaynakların

⁹⁰ Bkz. Kaşıkçı, Ali Rıza Efendi, *İmdâdü'l Müslimîn fî Beyân-i Akaaidil Mü'minîn*, Konya: Şuur Yayınları, ty., s. 5-14. Eserin Kelâm İlmi açısından geniş tahlili için bkz. Serdar, Murat, "Kaşıkçı Ali Rıza Efendi *İmdâdü'l-Müslimîn Fî Akâidi'l-Mü'minîn* İsimli Eserinin Akâid ve Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi", *Taşkent Bölgesi Bölgeye Yön Veren Alimler*, ed.: Hacı Ali Demirek, Konya: Taşkent Kaymakamlığı Yayınları, 2016, ss. 80-102.

⁹¹ Serdar, "Kaşıkçı Ali Rıza Efendi *İmdâdü'l-Müslimîn Fî Akâidi'l-Mü'minîn* İsimli Eserinin Akâid ve Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi", s. 102.

⁹² Kaşıkçı, *İmdâdü'l-müslimîn*, s. 234 (Latinize baskı).

niteliği gelenekteki sürekliliği gösteren bir husus olarak zikredilmelidir.

Eserin ne zaman yazıldığı ise bir problem olarak görünmektedir. Eserin Osmanlıca ilk baskısında Recep 1343/Ocak-Şubat 1925 tarihi yer alırken⁹³ yine aynı yerde eserin Medîne-i Münevvere’de yazıldığı belirtilmiştir.⁹⁴ Nitekim eserin ilk bâbı olan *akâid-name* kısmının serlevhasında da “Ali Rıza el-Konevî sümme’l-Medenî” yazılıdır ki eserin Medîne’de yazıldığını göstermektedir.⁹⁵ Kaşıkçı’nın 1934 sonrasında Medîne’ye göç ettiği bilinmektedir. Hal böyle olunca eserin baskı tarihi sehven hatalı yazılmış olmalıdır. Müellif eserin tekevvün süresini de bir başka eserinde üç ay olarak belirtmiştir.⁹⁶

2. Necâtü’l-mü’minîn min ehâdîsi’l-erbaîn/Kenzü’l-füâd

Ali Rıza Efendi’nin ikinci eseri, *İmdâdü’l-müslimîn*’den bir sene sonra bastırmaya muvaffak olduğunu belirttiği *Dîvân*’ıdır.⁹⁷ Ancak Kaşıkçı, “kırk hadis”in faziletine dâir rivayetleri zikrederek *Dîvân*’ının “şereflenme” ve okuyan dostlarının istifade etmelerine vesile olmak için “kırk hadîs-i şerîfin Türkçe’ye tercümesi”ne *Dîvân*’ın girişinde yer vermeyi istemiştir.⁹⁸ İşte bu düşünceyle *Dîvân*’ının mukaddimesinde, kırk hadise yer vermiş, bunları mensûr-manzûm memzûc şekilde şerh etmiştir. *Necâtü’l-mü’minîn* adlı kırk hadis ve şerhi bu şekilde teşekkül etmiştir. Ancak bu, eserin müstakil eser olarak değerlendirilmesine engel değildir. Zira eserin ismi, kitabın başlığında yukarıdaki şekilde zikredilmekle birlikte eserin bitiminde müellifi tarafından müstakil bir eser olarak değerlendirilerek “*Kenzü’l-Fuâd*” şeklinde tesmiye edilmiştir.⁹⁹ Bu isimlendirme, şeyhi Erbilli Esad Efendi’nin *Kenzü’l-irfân* isimli hadis seçkisini hatırlatmaktadır. Müellifin eserini “tercüme” olarak nitelemesi tevazûdan kaynaklanıyor olmalıdır. Zira ağırlıklı olarak manzûm olsa da müellif tarafında iktisâd düzeyinde şerh de edilmiştir.

Eserdeki kırk hadisin konusunu daha çok dünyaya meyletmeme, zikir ve nasihat türü hadisler oluşturmakla beraber askerliğin faziletinden, soğan sarımsak kokusuyla camiye gelmeme veya kabir ziyareti gibi farklı konulardaki hadislerin de tercih edildiği görülmektedir. Hadisin önce metni ardından tercümesi sonrasında ise genelde manzûm olmak üzere şerhine yer

⁹³ el-Konevî, Ali Rıza, *İmdâdü’l Müslimîn fî Beyân-i Akaaidil Mü’minîn*, byy, 1343, s. 305, (Osmanlıca baskı).

⁹⁴ el-Konevî, *İmdâdü’l Müslimîn*, s. 305, (Osmanlıca baskı).

⁹⁵ Bkz. el-Konevî, *İmdâdü’l Müslimîn*, s. 3, (Osmanlıca baskı).

⁹⁶ Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn min ehâdîsi’l-erbaîn*, byy, ty, s. 5.

⁹⁷ Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn*, s. 5.

⁹⁸ Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn*, s. 13.

⁹⁹ Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn*, s. 131.

verilmiştir. Müellif, hadislerin kaynaklarını zikretmemiş ve şerhte ilmî anlamda kaynaklara da başvurmamıştır. Eserinin başında kendisini “mütercimen bi'l-mensûr ve'l-manzûm”¹⁰⁰ olarak nitelese de şârih olduğu belirtilmelidir.

Az da olsa eserde yer alan kaynaklar şunlardır: Hızır Bey, *Kasîde-i Nûniyye* (s. 78); Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (s. 92, 93); *Tefsîr-i Hâzin* (s. 90); Hâdimî, *Berîka* (s. 99).

Necâtü'l-mü'minîn adlı bu kırk hadis şerhi Mahmut Kanık ve Fatma Zehra Kavukçu tarafından *Kırk Hadis* adıyla latinize edilerek yayınlanmıştır.¹⁰¹

3. Dîvân-ı Rızâ li-necâti yevmi'l-haşri ve'l-cezâ

Ali Rıza Efendi, *Dîvân* sahibi sûfilere dendir. Kendi ifadesine göre bu eserinden bir yıl önce *İmdadü'l-müslimîn* adlı eserini bastırması, o rağbet görünce yirmi beş yıldır toplamakta olduğu *Dîvân*'ının kimse bilmez halde kalmasına gönlü razı olmamıştır.¹⁰² Kendisinin ifadeleriyle eseri şöyle vücûda gelmiştir:

“Binâenaleyh bu fakîr-i pür-taksîrde kemâl-i 'acz-i 'abîdânemle ve bilâ-istihkâk nâil buyrulduğum nazar-ı bî-nazîr kimyâ-yı ma'neviyye eserleri olarak bi'l-intisâb hisse-i bâb-ı nisâb mefharetim olan tarîkat-ı aliyye-i siddîkiyyeden kalb-i alifâneme tereşşüh eden bir damlacıktan meydana gelen muhabbetle o şu'arâyı fesâhâtı inşâ ve o süedâ-yı belâgat-feşânın ve o eslâf-ı muâf-ı ittisâfın kelâmı manzûmları tab'-ı fakîrâneme hoş ve muvâfık gelerek, min gayri haddin bende ahlâfıma bir yâdigâr ve hâtıra-i tizkâr bırakabilmek emeliyle, yirmi beş kûsür senelerden beri zaman zaman iktizâ-yı hâl ve cereyân-ı ahvâle münâsib bu dil-i pejmürde ve hâtıra-i füsürdeden tulû' eden tulûâtımı cem'-i sahâif-i beyzâ edip şu dîvân-ı fakîrânemi ihvân-ı dînime bir hediye-i nâ-çizânem olmak için tab' ve neşrine mübâşeret eyledim.”¹⁰³

Ali Rıza Efendi'nin on bin beyti bulan *Dîvân*'ının Nakşîliğe intisabı sonrasında kalbine doğan manaların şiir kalıbına dökülmesiyle oluştuğu anlaşılmaktadır. 1340/1921-22 yılında Erbil'e intisabı bilindiğine göre

¹⁰⁰ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, zahriye kısmı-.

¹⁰¹ Kaşıkçı, Ali Rıza, *Kırk Hadis*, haz.: Mahmut Kanık-Fatma Z. Kavukçu, Ankara: Hece yay., 2006.

¹⁰² Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 5.

¹⁰³ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 3.

tarihsiz olan matbû eserin muhtemel baskı tarihi 1365/1945-46 yılıdır.

Kaşıkçı, *Dîvân*'ının her beytinde bir ayet-i kerime ve her mısraında bir hadîs-i şerîfe "telmîh ve işaret" olduğunu ifade eder. *Dîvân*'ının kimse istifade etmez bir halde kalmasına gönlünün razı olmadığını, *İmdâd-ı Müslimîn* kitabı gibi bunun da basılıp insanların istifadesine sunulmak istediğini belirtir.¹⁰⁴

Şiirlerin mazmûnunu kendisi; Peygamber Efendimizin ve Medine'nin medhi, münâcât-ı ilâhiyye ve ihvâna nasihat ve öğütlerin oluşturduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵ Eser, Osmanlıca tarihsiz bir baskıya sahip olup latinizesi ve ilmî neşri henüz yapılmamıştır.

4. Gülzâr-ı Medîne (Medînetü'l-Münevvere)

Kaşıkçı Ali Rıza Efendi'nin bir diğer eseri manzûm ve mensûr memzûc bir *nasihatnâme* olan *Gülzâr-ı Medîne*'sidir. Eserin içeriğini yazar, nasihat-i ilâhiyyenin rûhunu ihtivâ eden ayet ve hadislerin tercümesinden ve tefsirinden oluşturduğunu ayrıca konuya uygun tulûat ile bazı Arapça beyitlerin manzûm tercümesinin de eklendiğini belirtmiştir.¹⁰⁶ Büyük kısmı manzûm olan eserin *sebeb-i telifi*, müellifin ömrünün sonuna yaklaştığını hissedip "ihvân-ı dîn" in "müstefid" olmaları için bir yâdigâr bırakma arzusudur.¹⁰⁷

Eser, sistematik bir yapı arz etmez. Farklı ilim dallarında farklı konulara yer verilmiştir. Ancak eserin mihveri "nasihat" olarak kalmaktadır. Akâid konuları, elli iki farz, zulüm, komşu hakkı, namaz, tâdîl-i erkân, zekât, misafir kabul etmek, aşk, cehennem, dünyadan uzaklaşmak, şeriata sarılmak, zikir, tevbe genel olarak işlenen konulardır. Bunlarla beraber şeyhi Erbili Esad Efendi'ye dair birkaç şiiri, rabita, halka-i zikir, Konya ulemâsından Hacı Veyis-zade Mustafa Efendi'nin vefatına dair bir mersiye, kendisinin tercüme-i hâli ve Nakşîliğe intisap etmesinin sebebine dair bir şiir yine eserin muhtevası arasındadır.

Eserin yazım tarihi tam olarak bilinemese de bir şiirini, 21 Cemaziyelevvel 1385/17 Eylül 1965 tarihinde, ihtiyarlığında yazdığını belirtmiştir:

*Otuz üç yıl mukîm etdin beni bu dâr-ı hicretde
Ki sensin yazdıran şimdi bana bu hattı imlâyı
Bana birçok ömür verdin bu ömrüm oldu seksen beş*

¹⁰⁴ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 5.

¹⁰⁵ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 7.

¹⁰⁶ Kaşıkçı Ali Rıza, *Gülzâr-ı Medîne*, İstanbul: Kader yayınevi, 1965, s. 5.

¹⁰⁷ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medîne*, s. 5.

*Bin üç yüz tâ ki seksen beş idi yazdım bu imlâyı
Mübârek yevm-i Cüm'aydı şu hâl-i ihtiyarlıkda
Cemâzel evvel yirmi birdi yazdım bu mukaffâyı*¹⁰⁸

Eserin mensûr kısmında Kaşıkçı'nın fazla olmasa da çeşitli kaynaklardan istifade ettiği görülür. Osmanlı ilmiyesinin her zaman rağbetine mazhar olan Gazzalî, Râzî, Beyzâvî, Seyyid Şerîf ve İbn Hacer ilmî kaynaklarını oluştururken, Tasavvufî kaynaklarını Mısırlı sûfî Şa'rânî ve Ahmed Hamevî ile Nakşî meşâyihından Mollâ Câmî ve Hâdimî gibi sûfî âlimler oluşturmaktadır.

Eserin kaynakları şu şekildedir:

İbn Hacer el-Mekkî, *Kitâbü'z-zevâcir* (s. 11-12); *Beydâvî Tefsiri* (s. 96); İmam Gazalî, *İhyâ ulûmiddîn* (s. 272); Seyyid Şerîf, *Şerh-i mevâkif* (s. 273); Seyyid Şerîf, *Şerh-i metâlî'* (s. 273); Hâdimî, *Risâle-i nakşibendiyye* (s. 273); Molla Câmî, *Nefehâtü'l-üns, Şerh-i rubâiyyât* ve *Risâle-i teveccüh-i hâcegân* (s. 273); Allâme Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb* (s. 273); Birgivî, *Tarikat-ı Muhammediyye* (s. 280); *Hikem-i atâiyye* (s. 52); *Hikem-i atâiyye şerhi* (s. 39); İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (s. 66); Fahreddîn-i Râzî, *Tefsîr-i kebîr* (s. 198, 204); İmam Şa'rânî, *Bahr-i mevrûd* (s. 230).

5. İlticânâme-i Rızâiyye

İlticânâme-i Rızâiyye, Ali Rıza Efendi'nin son eserlerinden birisi olup, 1383/1963-64 yılında Şam'da Osmanlıca olarak basılmıştır. Müellif bir mısraında eserini "şu kim ihvân u yârâna bu nazmım yâdigâr olsun"¹⁰⁹ diyerek müridlerine hatıra olarak yazdığını bildirir. Eser, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kaşıkçı'nın ikinci *Dîvân*'ı yer almaktadır. İkinci bölümde ise, "muhtelif mevzû'larda va'z u nasihatlar"ı başlıklı kısım bulunmaktadır.¹¹⁰

Eserin muhtevâsına gelince, *Dîvân*'ı daha çok münacaat ve hüsn-i hatime ile Medine'de ölme arzusundan oluşur. Ayrıca zikir, velilerin halleri, tergîb ve terhîbe dair konular da yer alır. İkinci bölümün bir kısmı mensur iken bir kısmı da manzûmdur. Burada bazı hadislerin ve Arapça beyitlerin tercüme ve şerhleri, *kasîde-i münfericenin* tahmîsi ile oruç ve namaza dair mensur bir kısım bulunmaktadır. Eserin henüz latinizesi ve ilmî bir neşri yapılmamıştır.

¹⁰⁸ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 268.

¹⁰⁹ Kaşıkçı, Ali Rıza, *İlticânâme-i Rızâiyye*, Şam: Matbaa-i Berekât, 1383, s. 75.

¹¹⁰ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 133-173.

6. Rahmet damlaları

Müellifin üçüncü *Dîvân*'ıdır. Kaşıkçı'nın büyük oğlu Mustafa Runyun'un ifadelerine göre, eserin basım süreci devam ederken 29 Şevval 1388/18 Ocak 1969 tarihinde Ali Rıza Efendi vefat etmiştir.¹¹¹ Dolayısıyla Kaşıkçı'nın son eseridir. Genellikle 1387-1388 yıllarında yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Tazarru, niyaz, münacaat, kanaat, zikir, dünya gaflet, tevhid vs. gibi konulara yer verdiği şiirleri arasında, ihtiyarlığından kaynaklanan bağışlanma, hüsn-i hâtıme ve Medîne'de ölüp orada defnedilme beklentisine dair beyitleri de yer alır.

Eserini "ehl-i aşk" ve "ehl-i zikre" "rehnümâ" olarak yazdığını belirten Ali Rıza Efendi, eserinin muhtevâsının da, ayetlerin ve hadislerin meâlinden oluştuğunu ifade etmiştir.¹¹²

Almışem âyetler ve hadisler meâlinden bunu

Her okuyan ehl-i Hakk'ın rûhuna olsun gıdâ¹¹³

Kaşıkçı bu eserinde diğerlerinde olmayan bir metod uygulamıştır. Her şiirinin başında önce bir ayete yer vermiş, hemen ardından mensur olarak tercüme etmiş sonrasında ise şiirini inşâ etmiştir.

1969 yılında basılan esere devrin hadis ve fıkıh ulemâsından Ahmed Davudoğlu (ö. 1983) tarafından takriz yazılmıştır.

E. Portredeki İfade: Görüşleri

1. Batılılaşmaya/Türk Modernleşmesine Bakışı

Osmanlı'nın Modernleşme sürecinden I. Meşrutiyet'li yıllarda doğmuş, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluşunu idrâk etmiş olan Ali Rıza Efendi, Türkiye'den göç ettiği 1930'lu yıllara kadar toplumdaki değişim ve dönüşümün tanığı olmuştur. Özellikle Cumhuriyet sonrası Frenkleşme/Batılılaşma¹¹⁴ yönündeki köklü dönüşümler/inkılâplar, onun hayatında derin izler bırakmıştır. Bu dönüşümleri bir kısım ulemâ ve meşâyih gibi o da geleneğe/dine muhâlif olarak değerlendirmiş ve "pasif" bir direnişle an'anevî değerlerin muhafazasına gayret etmiş, şiirlerinde bunu sıklıkla dile getirmiştir.

Meselenin temelinde, Batılılaşma/Türk Modernleşmesi tartışmaları

¹¹¹ Runyun, Mustafa, "Not", *Rahmet Damlaları -içinde-*, İstanbul: Kader yay., 1969, s. 287.

¹¹² Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 7.

¹¹³ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 7.

¹¹⁴ Batıcılık; Avrupa'nın toplumsal ve fikirselleşimini hedef olarak gören Osmanlı'da başlayıp Cumhuriyet'te yeni boyutlar kazanan yaklaşımdır. Mardin, Şerif, "Batıcılık", *Türk Modernleşmesi -Makaleler 4-*, derleyen: M. Türköne-T. Önder, İstanbul: İletişim yay., 1994, s. 9

bulunmaktadır. Özellikle Cumhuriyet Batılılaşması'nın pozitivist felsefeye bağlı bir dünya görüşü olarak sosyal hayatı ve devleti yeniden tanzimi gayreti, tepkilerin temelidir. Ancak Batıcılık, "Atatürk zamanında cumhuriyet'in bir umdesi"¹¹⁵ haline gelse de tarihi birkaç yüz yıl daha eskilere gitmektedir. Tarihsel olarak, 18. yüzyılda, "hayranlık ve anlama arzusu" olarak tezahür etmiş olan Batıcılıkla, Osmanlı Türk düşüncesinde laik dünya görüşü görülmeye başlanmıştır.¹¹⁶ Bir sonraki aşama olan Tanzimat döneminde ise Batılı idârî ve siyâsî kurumların Osmanlı'ya aktarılmaya başlandığı görülmüş ve bunlara göre devletin yeniden tanzimi süreci başlamıştır. İşte bu yeniden tanzim edilen özellikle askeri okullarla, tıbbiyelerde yeni bir devrimci gençlik ortaya çıkmıştır. Atatürk bunlardandır.¹¹⁷

Cumhuriyet Batılılaşması ise, Fransız devrimini örnek alan Aydınlanma Çağı'nın Pozitivist felsefesine bağlı bir dünya görüşünü hedefleyen bir yapı arz etmiştir. Yani sosyal hayatta ve dünya görüşünde geleneksel olanın yerine akli esas alan bir düşüncenin yerleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir.¹¹⁸ Din anlayışında ise dinin vicdân meselesi olup¹¹⁹, sosyal hayattaki tezahürlerinin ortadan kaldırılması hedeflenmekteydi. Geçmiş ile irtibatın kırılması için giyim-kuşamda dâhil günlük yaşam alışkanlıklarında değişikliklere gidilmiştir. Şerif Mardin'e göre Cumhuriyet inkılâplarının temeli Osmanlı'nın son döneminde Jön-Türk devrimiyle ortaya atılan fikirler etrafında teşekkül etmiştir.¹²⁰ Birçok Jön-Türk de Avrupalılaşmayı, yalnız sosyal davranışları taklit olarak algılamaktaydı.¹²¹

Ali Rıza Efendi devrin diğer bir kısım ulemâ ve meşâyihî gibi bu akıma tepkilidir. Tepkisine dair müstakil bir eseri yoktur ancak nerdeyse tüm eserlerinde konuyla ilgili beyitlere yer vererek konuya yaklaşımını ortaya

¹¹⁵ Mardin, Şerif, "Batıcılık", *Türk Modernleşmesi -Makaleler 4-*, derleyen: M. Türköne-T. Önder, İstanbul: İletişim yay., 1994, s. 19.

¹¹⁶ Halil İnalçık bunu Batılılaşmanın ikinci evresi olarak ifade eder. İnalçık, Halil, *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, İstanbul: TİBY, 2016, s. 140.

¹¹⁷ İnalçık, *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, s. 140, 143; Bkz. Sarıkaya, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul: İz yayıncılık, 1997, s. 197.

¹¹⁸ İnalçık, *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, s. 143, 149-151.

¹¹⁹ Cumhuriyet modernleşmesine bir tepki hareketi olarak algılanan Menemen olayında mahkeme başkanı Mustafa Paşa'nın sözleri bunu göstermektedir: "Her Müslüman Allah'ını tanır. Peygamberini tanır ve kendi kendine ibadet eder." T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c. 25, 31.1.1931 tarihli tezkere, s.62.

¹²⁰ Mardin, Şerif, "Türk Devriminde İdeoloji ve Din", *Türkiye'de Din ve Siyaset -Makaleler 3-*, çev.: G.a A. Tosun, İstanbul: İletişim yay., 1993, s. 167.

¹²¹ Mardin, Şerif, "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma", *Türk Modernleşmesi -Makaleler 4-*, derleyen: M. Türköne-T. Önder, İstanbul: İletişim yay., 1994, s. 41-42.

koyar. O, tanıdığı olduğu toplumsal dönüşümleri *dünyevîleşme/dünyâ-perestlik, bidat ve geleneğin/âdetin terki* bağlamında değerlendirmiştir ki sonuç olarak vurguladığı şey *din ile çelişen hususlar* olmasıdır. Dünyanın mahiyeti, fâniliği, ahiret ve ölümün eserlerinde en fazla temas ettiği konulardan olması da bu bağlamda değerlendirilebilecek bir husustur. Zira pozitivist dünya görüşü ve sekülerleşme ahiret fikrinin sönükleşmesine ve kaybolmasına zemin hazırlamıştır.

Kaşıkçı'nın eleştirilerine bakıldığı zaman *firengin âdeti* olarak nitelediği batılılaşmayı ve buna *medeniyet* denilmesini hatalı bulduğu görülmektedir. Medeniyet diye adlandırılan bu husus Kaşıkçı'ya göre *âdât-ı küffâr* olup Müslüman geleneği ile alakası yoktur. Kendisi bunu:¹²²

*Ki şimdi ekser-i nâs tutdu frenk âdetini
Kök saldı halka bu illet umûma geldi
Medeniyet diye şimdi buna da ad koydular
Medeniyet bu değildir gel olma ehl-i inâd¹²³
Medeniyet deyu ad koydular âdât-ı küffara
Ne bid'atler şüyu' buldu, ne kaldı eski sünnetden¹²⁴
Şol firengin âdetini tahsin idüb de aldılar
Buna da bir ad koyub da medeniyet dediler¹²⁵
Şimdi taklîd-i Freng medeniyet dediler
Medeniyet dediğin böyle değildir iyi bil¹²⁶
Münkerât ile cihan doldu lebâleb şu zaman
Yeni icâd olunan bid'ati inkâre çalış¹²⁷
Firengin âdetin İslâmlar aldı
Sayılmaz nice bid'atler çoğaldı¹²⁸*

beyitleriyle dile getirmiştir. Buna göre, *medeniyet* denilen batı-vârî hayat tarzı bulaşıcı bir hastalık gibi olup halkın genelinde görülmeye başlamıştır:

*Şol firengin âdetini aldı halk başdan başa
Göz göre atdı bu millet kendi kandin ateşe¹²⁹*

Cumhuriyet modernleşmesi giyim-kuşam dâhil sosyal hayatı yeniden

¹²² Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 160, 184.

¹²³ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 42.

¹²⁴ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 160.

¹²⁵ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 184.

¹²⁶ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 192.

¹²⁷ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 201.

¹²⁸ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 238.

¹²⁹ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 184.

düzenleme niyetinde idi. Kaşıkçı da eleştirilerinin temelini bu hususu alarak yeni dünya görüşünün sosyal hayatta karşılık bulmasına tepki göstererek şunları söyler:

*Hep açık başlar bacaklar nerde o setr-i cemîl
Medeniyet bu değildir eyle insaf ey rezil
Irz u namus hem utanmak oldu şimdi pâyimal
Kalbde iman zaafa düşdü oldu âdet cem'-i mal
Atdılar yüzden nikâbı yok nisâda hiç hayâ
Havf u haşyet çıkdı kalbden oldular hep eşkiya¹³⁰
Şimdi nisvân-ı zamanda ne âr var ne de hayâ
Çıkdı meydâna soyuldu o güzel setr-i cemîl¹³¹
Her ne var taklîd edindin şol frengin hâlini
Kisvemiz oldu ecânib kisvesi hem de hurûf¹³²*

Kaşıkçı'ya göre yapılması gereken yine ecdâdın yoluna dönmektir.

*Nere gitdi bizdeki o eski o Türklük şerefi
Şimdi bu millet-i İslâm oldu bir başka şekil
Dönelim biz yine ecdâdımızın meslekine
Bize Hakk'dan bu cezâdır sanma kim başka değil¹³³*

Kaşıkçı'nın medeniyet diye tesmiye edilen hayat tarzına ve bunun yayılmasına tepki gösterdiği ve toplumu uyarmaya çalıştığı görülmektedir. Kaşıkçı'nın "ecdâdın meslekine" dönmeyi çözüm olarak sunması da önem arz etmektedir. Aslında 18. yüzyıldan itibaren Batı'yı tanıdıkça ve Batı'nın maddî üstünlüğünü ve gücünü hissettikçe öz güvenini yitiren ve kendi geleneğini sorgulayarak tasfiye işlemine girişen, ulema ve aydın kesim yerine mahallî bir şeyhin-âlimin hala geleneğine güvendiği ve çıkış yolu olarak onu sunduğu görülmektedir. Kaşıkçı'nın batılılaşmayı; Frenkleşme, Frengistan'ı taklit, vs. adlandırdığı, sonra bunların câiz olmadığını dînî terminoloji ile "âdât-ı küffâr" ve "bid'at" kavramlarıyla ifade ederek muhalefetini dile getirdiği görülmektedir. Bu husus, eserin muhatap kitlesine, dînen bu şekilde mahzurlu olan batılılaşmadan uzak kalma îmâsını içerdiği anlaşılmaktadır.

2. Ehl-i Zamânen Şikâyet:

Ali Rıza Efendi modernleşme eleştirisi ile alakalı olarak şiirlerinde sıklıkla değindiği bir başka husus ehl-i zamânen şikâyetidir.

¹³⁰ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 184.

¹³¹ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 192.

¹³² Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 40.

¹³³ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 192.

Müslümanların zâmânedен şikâyeti, Hakk'a yönelik bir tavır olmayıp içinde buldukları devrin sıkıntılarını, yanlışlıklarını, kötü gidişâtını ve buhranlarını ifade etmektedir.¹³⁴ Bunun sebebi ise insanın, içinde yaşadığı toplumu ahlâkî, dînî ve kültürel açıdan idealize etmesidir. Zihinde idealize edilen değerlere aykırı davranışlar toplum içerisinde yayılmaya başlayınca, hoşnutsuzlukların edebiyatta kendisine yer bulduğu görülür. Dolayısıyla edipler, insanı “şuurlandırma” ve “toplumsal farkındalık oluşturma” yönünde bir girişimde bulunurlar.¹³⁵ Kaşıkçı da tanıdığı olduğu değişimler hakkında olumsuz kanâate sahip olduğu gibi içinde yaşadığı zaman dilimine dâir yaklaşımı da son derece olumsuzdur. Onun menfî düşüncesi sadece içinde yaşadığı coğrafya hakkında değil umûmîdir ve dünyanın sonunun geldiği kanaatindedir. Özellikle ahir ömründe yazdığı şiirlerinde mehdî'ye çağrıda bulunduğu görülmektedir.¹³⁶ Ona göre dünya “herc ü merc”¹³⁷ olmuş ve “münkerât”¹³⁸ ile dolmuştur. İçinden geçilen dönem “fitne devri”dir¹³⁹ ve dünyanın sonu gelmiştir.¹⁴⁰ Dünyevîleşme artmış, dindârlık azalmıştır. Bu sadece Anadolu ile sınırlı değil İslam âleminin diğer şehirlerinde de söz konusudur.

Bütün aktâr-ı âlemde bugün kaht-ı diyânet var

Ne Türkiye ne Bağdâd'ı ne de Şâm'ı kalmışdır¹⁴¹

Bir mısrasında ise:

Ki gördüm Mısır'ı hem Şâm'ı bu dînin kalmamış nâmı

Ki kaldım şöyle hayretde sığındım sana Settâr'ım

Nizâm-ı âlemi şimdi çıkarmışlar nizamından

Rızâî sus sükût eyle ki yok te'sîri güftârım¹⁴²

Kırk hadisi derlediği *Kenzü'l-fuâd* isimli eserinde de ümmetin başına gelecek fitnelerden bahseden bir hadisi kendi zamanına uyarlayarak

¹³⁴ Çelik, Taha, “Dehre Sövmeyiniz...” Rivayeti Çerçevesinde Zaman Algısı”, *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu 08-11 Ekim 2015*, Cilt. I, s. 69.

¹³⁵ Tala, Murat, “Şiirsel Derkenarlarda Zamânedен Şikâyet: Şâfî, Edib Ahmed Yükneki ve 20. Yüzyıl Şiiri Örneğinde Zamanın Ahlâkiliği ve Zamânenin Ahlâkı Üzerine Bir Değerlendirme” *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu 08-11 Ekim 2015*, Cilt. II, s. 229-230.

¹³⁶ *Buyur ey Ehl-i Beyt-i Mustafâ, ey Mehdi, gel gayrı Adâlet seyfini çek, ehl-i füssâka mübâh gelsin* Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 71.

¹³⁷ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 42.

¹³⁸ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 262.

¹³⁹ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 6; Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 114.

¹⁴⁰ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 74.

¹⁴¹ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 101.

¹⁴² Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 237.

açıkladığı görülmektedir.

لَيُعَذِّبَنَّ أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي فَتَرَّ كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَمُتْسَى كَأَيُّرًا يَبِيعُ أَقْوَامَ دِينِهِمْ
بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا قَلِيلٍ¹⁴³

“Benden sonra ümmetim üzerine gecenin karanlığı gibi karanlık bir zaman fitne ve fesad vakti gelir. O zamanda müslim ve mü’min olarak sabaha dâhil olan kimse kâfir olarak akşamlar. Az bir dünyalık mukâbilinde, dinini satmakla kendisinin saâdet-i ebediyye ve selâmet-i sermediyyesini mahv ü perişan eder.”¹⁴⁴

İçinde yaşadığı zamandan şikâyet ettiği bazı beyitler şu şekildedir:

Cihânın sonuna geldik bizim çün şimdi başka melce’ yok

Bütûn ehl-i şürûr ehl-i gavâyet tutdu meydânı¹⁴⁵

Yâ Rab bu karanlık gecenin yok mu sabâhı

Yâ Rab bu ne zulmetdir ilâhî bu ne çille

Eyvâh ki garîb oldu bugün dîn-i Muhammed

Erbâb-ı diyânet bunalıp kaldı kederle¹⁴⁶

Serteser âlem bozuldu cümle yer

Nefse şeytâna uyup olma esîr

Ehl-i îmân oldu her yerde hakir

Ehl-i şer ehl-i fesâd devrindeyiz¹⁴⁷

Münkerât ile cihan doldu lebâleb şu zaman

Yeni îcâd olunan bid’ati inkâre çalış¹⁴⁸

Dilden geleneğe, geçmiş ile hâl arasında ki değişmelere tepkisini ise şu beytiyle ifade etmiştir.

Bozdular şimdi lisânı, dilimiz Türkçe değil,

An’anâtın bilmez oldu unutup gitdi nesil

Ali Rıza Efendi’nin şikâyetlerinin muhataplarına bakıldığı zaman isim vermese de “Frenkleşme” siyasetini takip edenlerin öncelikli olduğu zikredilmelidir. Bunların dışında ise zamâne âlimleri, sûfiler ve halk onun şikâyet ettiği toplumsal sınıflardır.

Eleştirilerin temelinde, saydığı sınıfların modernleşme politikalarına

¹⁴³ Tirmizî, 4/58 (hadis no: 2197); Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn*, s. 54.

¹⁴⁴ Kaşıkçı, *Necâtü’l-mü’minîn*, s. 54.

¹⁴⁵ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 262.

¹⁴⁶ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 82.

¹⁴⁷ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 190.

¹⁴⁸ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 201.

tabi olmaları yatmaktadır. Zamâne âlimleri hakkındaki kanâatlerine bakıldığı zaman bir taraftan kendi hocası Yalvaçlı Ömer Efendi veya çeşitli kitapları kendisinden okuduğu Veliyyüddin Efendi'yi ya da müderris Haciveyiszade'yi methederken Cumhuriyet sonrası bazı âlimler onun tenkitlerine hedef olur. Bir beytinde ulemâyı kisvesi ve görünüşü üzerinden şöyle tenkit eder:

Ulemâ sınıfını gör bak ne bıyık ne sakal kaldı

Şe'âiri şeriatden ne kaldı göster iş'âr et¹⁴⁹

diyerek şeriâtın şiarları olan hususların artık ulemâda görülmemesi üzerinden tenkidini ifade etmektedir. Bir başka tenkit ettiği husus ise, “muhabbet-i dünya” ve “kalpten havf-i ilahinin ref'i”nin değil cahillerde zamâne âlimlerinde bile müşahede edilmesidir.

Kaşıkçı'nın tenkit ettiği diğer bir gurup sûffilerdir. Tasavvuf ilmini anlatan ilk eserlerden itibaren dikkat çekilen *câhil sûffilere* yönelik tenkitler burada da dikkat çeker. Kendisi bunu:

Tarîkat neydiğin bilmez hakikatdan ururlar dem

Çoğaldı şimdi bid'atlar bozarlar doğru insânı¹⁵⁰

diyerek ifade eder. Bir diğer dörtlüğünde de:

Tarîkat nâmı altında nice müfsid harâmî var

Îlâhî sen himâyet kıl onlardan ehl-i îmânı¹⁵¹

diyerek zamâne dervişlerini eleştirmektedir. Tenkitlerinin içeriğini aslında tarîkatın amelî yönüne eğilmeyen ancak sûffilerin hakîkate dair ifadelerini kullanan dervişler oluşturmaktadır. Burada kastedilen ise ibahî davranışlarda bulunan mustasvıflardır. Kaşıkçı, bunların tavırlarını bidat olarak nitelemekte ve onların zararının büyüklüğünü, müminleri ve Müslümanları sen onlardan kuru meâlindeki sözleriyle ifade etmektedir.

Kaşıkçı'nın tenkit ettiği bir diğer sınıf halktır. Halka yönelik eleştirisinin sebebi ise değişimleri sorgulamadan kabullenmeleridir. Çünkü frengin âdetini kabullendikleri gibi güzel de görmekteirler.

Şol frengin âdetini aldı halk başdan başa

Göz göre atdı bu millet kendi kendin ateşe

...

¹⁴⁹ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 10. Buna çok benzer bir beyti de şu şekildedir:

“Ulemâ sınıfını gör bak ne bıyık ne sakal kaldı,

Şeâiri diyânet nerde sen de göster iş'âr et” Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 243.

¹⁵⁰ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 269.

¹⁵¹ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 269.

*Şol frengin âdetini tahsin idüb de aldılar
Buna da bir ad koyub da medeniyet dediler¹⁵²*

diyerek ifade etmektedir.

3. Muhâlefet Sebebi: Şeriat Kaygısı ve İnsanın Yaratılış Gayesine Farklı Bakışı

Daha önce belirtildiği üzere içinde yaşadığı toplumun geçmişini ve Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni paradigmayı görüp bundan şikâyetçi olan Ali Rıza Efendi'nin muhâlefetinin temelinde şeriat kaygısı bulunmaktadır. Zira ona göre, "şer'-i şerîf üzere hareket" saâdeti, "hilâf-ı şer'î üzere hareket" ise "şekâvet ve nedâmeti mûcip olur."¹⁵³

*Şer'-i pâkinden ayrılıp küffârı taklîd eyledin
Düşürüp Hakk'ı nazardan zerre kadrin bilmedin¹⁵⁴*

beytinde olduğu gibi ya da:

*Şerîat nâmı altında yaşanmak oldu çok müşkül
Başım aldım firâr etdim ki tebdîl eyledim dârım¹⁵⁵*

beytinde de zikredilen şeriat kaygısının, batılılaşma karşıtı duruşundaki temel etken olduğu görülmektedir. Kendisinin modernleşme sürecini, nefsin arzularıyla irtibatlandırarak dünyevîleşme olarak nitelediği bilinmektedir. Bir beytinde buna şöyle dikkat çeker:

*Bu fenâ dünyada bak şimdi hevâ yolları çok
Tuttu bu âlemi hep ehl-i fücûr u ehl-i füsûk
Dönmeyip bir gün değirmen çıkmaz olur bu soluk
Tut şerîat yolunu, yolunu yanılma sakın¹⁵⁶*

Kaşıkçı'nın muhâlefet ettiği kesimle insanın yaratılış gayesine bakışı da farklılık göstermektedir. Bu noktada Ali Rıza Efendi'nin içinden geldiği geleneğin iç dinamikleriyle hareket ederek insanın bu âleme gelişini "kesb-i kemâl" olarak tespit ettiği görülmektedir.

*Bize lâzım olan bu fânîde kesb-i kemâl etmek
Cehâletde kalan bu sûret-i insânı neyerler¹⁵⁷
Bildin mi gönül sen bu cihâna neye geldin*

¹⁵² Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 184.

¹⁵³ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 68

¹⁵⁴ Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 185.

¹⁵⁵ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 237.

¹⁵⁶ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 46-47.

¹⁵⁷ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 23.

*Kulluk edüben Hâlik'ını bilmeye geldin*¹⁵⁸

diyerek insanın suretâ insan olmasının kesb-i kemâl edip Hâlik'ını tanımadıkça fayda vermeyeceğine dikkat çekmektedir. Diğer bazı beyitlerinde de benzer şekilde insana varlığa geliş gâyesini şöyle hatırlatır:

Ey gâfil uyan sen bu cihâna neye geldün

Sanma bu cihân içre yeyüp içmeye geldün

Halk eyledi Mevlâ seni insân-ı mükerrerem

İnsanlığın îcâbı nedür bilmege geldün

...

Bir faidesi yok sana bu kesret-i malın

*Bir "kalb-i selîmi" kazanıp bulmaya geldin*¹⁵⁹

.....

Lâkin bura sa'yün ola mikdâr-ı kifâyet

*Çün maksad-ı aslî Hakk'ı sen bulmaya geldün*¹⁶⁰

Sonuç olarak Ali Rıza Efendi'ye göre insanın yaratılış gayesi, Hakk'ı bulmaktır. İnsanın bu âleme gelişinden maksat, beşerî ihtiyaçlar olan; yemek, içmek ve gezmek değildir. Yaratılışın hikmeti Mevlâ'yı bulmaktır.¹⁶¹ Hakk'ı bulup, bekâya ermenin yolu ise şer'-i şerîfde sebâttir.¹⁶² Bu noktada Hakk'a ermek için girilen özel yol anlamına gelen tarikatla, şeriat arasında dengeyi gözeten ve şeriatı "mîzân" olarak niteleyen Ali Rıza Efendi, şeriatricsız tarikattan hayır gelmeyeceğine dikkat çeker.¹⁶³

Sonuç

Bu makalede, Osmanlı dönemi Hâdim ve Konya medreseleri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında Nakşî gelenekte kimliği teessüs etmiş olan Nakşî-Hâlidî şeyhi Kaşıkçı Ali Rıza Efendi (1883-1969) incelenmiştir. Kaşıkçı'nın kimliğinin Hâdim ve Konya medreseleri ile Erbilli Esad Efendi tarafından şekillendirildiği görülmüştür. Menemen olayının ise onun hayatında derin izler bıraktığı dikkat çeken bir husus olmuştur.

Kaşıkçı görüşlerini ve kalbine doğan ilhamlarını kaleme alan bir şâir ve yazardır. Eserlerini didaktik gayeyle yazmıştır. Üçü *Dîvân* olmak üzere altı tane eser kaleme almıştır. Eserlerinin bir kısmı henüz Osmanlıcadır.

¹⁵⁸ Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 30.

¹⁵⁹ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 59.

¹⁶⁰ Kaşıkçı, *Necâtü'l-mü'minîn*, s. 60.

¹⁶¹ Ali Rıza Efendi, *Dîvân-ı Rızâ Linecâti Yevmi'l-Haşrîve'l-Cezâ*, byy, ts, s. 219; Kaşıkçı, *İlticânâme-i Rızâiyye*, s. 30.

¹⁶² Kaşıkçı, *Rahmet Damlaları*, s. 43.

¹⁶³ Kaşıkçı, *Gülzâr-ı Medine*, s. 269.

Günümüzde hiçbir eserinin güncel baskısı yoktur.

Kaşıkçı, içinden geldiği geleneğin etkisiyle Batılılaşma politikalarına karşı olmuş ve yer yer şiddetli eleştirilerde bulunmuştur. Eleştirilerinin temelinde yer alan ilkenin Nakşîliğin şeriat bağlılığı ilkesi olduğu görülmüştür. Ayrıca Kaşıkçı, insanın varlık sebebine dâir görüşleri ile geleneğin bir devamı olmuş ve çağında batı karşısında geri kalmışlık sendromuna tutulan aydınlar gibi hareket etmemiştir. Aksine mahiyeti tartışmaya açık olsa da an'anevî değerlerin yaşatılmasını dile getirmiş ve çıkış yolu olarak sunmuştur.

Kaşıkçı'ya göre insanın yaratılış gayesi Hakk'ı tanımak, yolu ise şeriat terazisiyle tarikat yolunda yürümektir. Bu düşüncesi onun değişimlere karşı olmasının da arka planındaki bir diğer etkendir. Pozitivist insan anlayışı ile geleneksel bir sufinin insan ve dünya algısı arasındaki farklılık dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- ALGAR, Hamid. "Nakşibendi Tarikatının Tarihine Kısa Bir Bakış". çev.: Kadir Özköse. *Türkiye Günlüğü* (Mart-Nisan 1997), sa. 45.
- ARABACI, Caner. *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*. Konya: Konya Ticaret Odası Yay.,1998.
- ASLANER, Serhat. "Kaşıkçı Ali Rıza Efendi". TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasikci-ali-riza-efendi> (Erişim tarihi: 13.03.2018).
- AZAK, Umut. "A Reaction to Authoritarian Modernization in Turkey: The Menemen Incident and the Creation and Contestation of a Myth, 1930-31". *The State and the Subaltern*, ed. Touraj Atabaki, London and New York: I. B. Tauris, 2007.
- BİLGİLİ, İsmail. *Konyalı Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi Hayatı, Şiirleri ve İcazetleri*. Konya: 2017.
- CLAYER, Nathalie-POPOVİC, Alexandre. "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar". *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: TTK, 2014.
- ÇELİK, Taha. "Dehre Sövmeyiniz..." Rivayeti Çerçevesinde Zaman Algısı", *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu 08-11 Ekim 2015*. İstanbul: 2016, Cilt. I.
- DEMİRLEK, H. Ali. "Kaşıkçı Ali Rıza Konevi Efendi". *Taşkent Bölgesi Bölgeye*

- Yön Veren Alimler. ed.: Hacı Ali Demirlek, Konya: Taşkent Kaymakamlığı Yay., 2016.
- EBU-MANNEH, B. "Halidiliğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni Bir Bakış". *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: TTK, 2014.
- ES'AD, Muhammed. *Mektûbât*. Dersaâdet: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1341/1343.
- HOWELL, Julia Day- BRUÏNESSEN, Martin van. "Sufism and the Modern in Islam". *Sufism and the 'Modern' In Islam*, ed.: Bruïnessen-Howell, London. New York: I.B. Tauris, 2007.
- İNALCIK, Halil. *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*. İstanbul: TİBY, 2016.
- KARA, Mustafa. *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Sır Yay., 2008.
- KAŞIKCI, Ali Rıza Efendi. *İmdâdül Müslimîn fî Beyân-i Akaaidil Mü'minîn*. Konya: Şuur Yay., ty.
- KAŞIKCI, Ali Rıza Efendi. *Gülzâr-ı Medîne*. İstanbul: Kader Yay., 1965.
- KAŞIKCI, Ali Rıza Efendi. *İlticânâme-i Rızâiyye*. Şam: Matbaa-i Berekât, 1383.
- KAŞIKCI, Ali Rıza Efendi. *Necâtü'l-mü'minîn min ehâdîsi'l-erbaîn*. byy, ty.
- KAŞIKCI, Ali Rıza Efendi. *Rahmet Damlaları*. İstanbul: Kader Yay., 1969.
- KAŞIKCI, Ali Rıza Efendi. *Dîvân-ı Rızâ Linecâti Yevmi'l-Haşrîve'l-Cezâ*. byy, ts.
- KAŞIKCI, Ali Rıza Efendi. *İmdâdül Müslimîn fî Beyân-i Akaaidil Mü'minîn*. byy, 1343.
- KILIÇ, Rüya. "Osmanlı Devleti'nde Yönetim-Nakşibendi İlişisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. VII, sa. 17 (2006).
- KURUCU, Ali Ulvi. *Hatıralar*. haz. Ertuğrul Düздаğ. İstanbul: Kaynak Yay., 2007, c. I.
- LE GALL, Dina. *Bir Sûfi Kültürü Olarak Osmanlı'da Nakşibendilik (1450-1700)*. İstanbul: Litera Yay., 2016.
- MARDİN, Şerif. "Baticılık". *Türk Modernleşmesi –Makaleler 4-*. derleyen: M. Türköne-T. Önder. İstanbul: İletişim Yay., 1994.
- MARDİN, Şerif. "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma". *Türk Modernleşmesi – Makaleler 4-*. derleyen: M. Türköne-T. Önder. İstanbul: İletişim Yay., 1994.
- MARDİN, Şerif. "Türk Devriminde İdeoloji ve Din". *Türkiye'de Din ve Siyaset -*

- Makaleler 3-*. çev.: Gülşat A. Tosun. derleyen: M. Türköne-T. Önder. İstanbul: İletişim Yay., 1993.
- MARDİN, Şerif. "The Nakshibendi Order of Turkey". *Fundamentalism and the State*. ed. Martin E. Marty-R. Scott Appleby. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993.
- MARTI, Huriye. *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye -Muhteva Analizi, Kaynakları ve Kaynaklık Değeri-*. İstanbul: Rağbet Yay., 2012.
- MEMİŞ, Abdurrahman. *Halid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Halidîlik*. İstanbul: Kitabevi, 2000.
- MUSLU, Ramazan. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yay., 2004.
- OLSON, Robert W.- TUCKER, William F. "The Sheikh Sait Rebellion in Turkey (1925): A Study In the Consolidation of a Developed Uninstitutionalized Nationalism and the Rise of Incipient (Kurdish) Nationalism", *Die Welt des Islams*, c. XVIII, sa. 3-4 (1978).
- RUNYUN, Mustafa, "Not", *Rahmet Damlaları -içinde-*, İstanbul: Kader Yay., 1969.
- SARIKAYA, Yaşar. *Medreseler ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yay., 1997.
- SELEKLER, Macit. "60 Yıl Önce Konya". *Şehir Postası*, 1 Mart 1962.
- SERDAR, Murat. "Kaşıkçı Ali Rıza Efendi İmdâdü'l-Müslimîn Fî Akâidi'l-Mü'minîn İsimli Eserinin Akâid ve Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi". *Taşkent Bölgesi Bölgeye Yön Veren Alimler*. ed.: Hacı Ali Demirek. Konya: Taşkent Kaymakamlığı Yay., 2016.
- ŞEKER, Fatih M. *Cumhuriyet İdeolojisinin Nakşibendîlik Tasavvuru -Şerif Mardin Örneği-*. İstanbul: Dergâh Yay., 2007.
- TALA, Murat. "Şiirsel Derkenarlarda Zamânedeki Şikâyet: Şâfiî, Edib Ahmed Yüknekî ve 20. Yüzyıl Şiiri Örneğinde Zamanın Ahlâkiliği ve Zamânenin Ahlâkı Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu 08-11 Ekim 2015*. İstanbul: 2016, Cilt. II.
- TAŞKÖPRÜLÜZÂDE, İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi. *Osmanlı Bilginleri eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. trc. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yay., 2007.
- TOSUN, Necdet. *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı [XII-XVII. Asırlar]*. İstanbul: İnsan Yay., 2002.
- UZ, Mehmet Ali. *Konya Âlimleri ve Velîleri*. Konya: Şems Yay., 2004/1425.

VAROL, Muharrem. “Kahramanlıktan Kalebendliğe: Kuleli Vak’asının Baş Aktörü Süleymaniyeli Şeyh Ahmed’e Dair Bilinmeyenler”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. XVI, sa. 35 (2015/1).

WEİSMANN, Itzchak. *Nakşibendilik*. çev.: İrfan Kelkitli. İstanbul: Litera, 2015.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c. 25, 31.1.931 tarihli tezkere. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do3/c025/tbmm03025025.pdf>. (Erişim tarihi: 1.5.2018).

bilimname XXXVI, 2018/2, 646-648

Arrival Date: 02.08.2018, Accepting Date: 29.10.2018, Publishing Date: 31.10.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.450284>

A PORTRAIT OF NAQSHI-KHĀLIDI SHEIKH IN RECENT PERIOD:

Khashoggi Ali Riza Effendi (1883-1969)

© Ali ÇOBAN^a

Extended Abstract

The subject of this article is a religious scholar (ālim) and Naqshī-Khālidi sheikh Kasikci Ali Riza Effendi who lived in recent period. In this study, after giving a short information about the Naqshibandī history generally and its history in the Ottoman era we presented the life of Khashoggi Ali Riza Effendi, his works and his views about the westernization policies, timeserving complains and the aim of humankind creation.

Ali Riza Effendi was born in Khādim (a southern province in Konia/Konya) in 1883 and died in Madīna in 1969. Khashoggi lived during the period of collapse of Ottoman Empire and establishment of a new Turkish State. He witnessed that everything was chancing quickly in social and political life. And so he was affected from these changes negatively and frequently criticised them.

Ali Riza Effendi started his education in his province Khādim and continued nearly two years there. After that he gived up Khādim and continued his education in Konia up to the World War I. Perhaps he got madrasa ijāzah/diploma in Konya from the Yalvācī Omar Effendi. After that nearly 1920s he contacted with the prominent Naqshī sheikh Erbilī Asad Effendi and became his caliph/khalifa in Konia. This liaison is one of the milestones in the life of Ali Riza Effendi because of the Manaman Incident. Allegedly Erbilī Asad Effendi who is the Khashoggi's sheikh was located in the center of the incident. New Turkish State didn't see that as a local event. The Office of the Public Prosecutor in Ankara, sent telegrams demanding to be investigated religious orders. Because for the young Turkish State,

---

^a Asst. Prof., Necmettin Erbakan University Theology Faculty, konevi_1@hotmail.com

Naqshibandiyya's continuing presence was a big threat to its authority. Thus, this incident as it affected all of the Naqshbandīs countrywide as well as impressed Khashoggi. As a result of this event he jailed and had to abandon hometown (tark al-diyār).

He numerically wrote books even if not much. His books were written after his hijrah (according to his speech *terk-i diyār* and *hijrah*) from Konia to the Madīna. These works are predominantly in poetical content. His works that are prose contents too has a lot of poetic couplets. Among them are seen a work on Islamic creed (probably it is the first work of the writer). In addition to this, three of his works them are collected poems (dewans). When he writed up his works didn't aim art themed elements on the contrary aimed didactical items. The most conspicuous character in all of his works is to be written in didactical mode.

Ali Riza Effendi reacted to the Turkish modernization policies. He entitled to the westernization of Turkey, as a apery of western-style. Because he entitled westernization of Turkey as a habits of heretics and innovation (bid'ah) he opposes to this process. The idea at the base of his opposition is the revolutions are contradict with the Islamic Law (Sharīa). In this point the Naqshibandī sensibility on Sharīa is appeared. It is known two basic principle of Naqshbandīs are *Sharīa* and *to affiliate with social activities*. So, his opposition arised from Sharīa nicety.

On the other hand, Khashoggi complains from the time slice that he lived and he didn't find favourable. This idea was derived from his opposition on the revolutions. His pesimist ideas not only about Anatolia but also especially Islamic World and generally all the World. Besides that he had some sentences that imply in his works, doomsday (Qiyāmah) was approached. So the world order (nizām al-ālam) was addled. From this deterioration pundits (ulama) and the mystics (sūfīs) and the folk was influenced. Thus he complains from these groups.

In Ali Riza Effendi's background of contrariety is the idea of these were at odds with the Shariah and the aim of creation. According to him, creation goal is "knowlegde the God" (marifah al-ilāhiyya). The supreme curve to reach this is the love of the world (hubb al-dunyā). So efforts toward worldliness in the form of secularization and laisizm showed up for him as a opposition era.

As a result, Khashoggi is a local Naqshī-Khālī sheikh who was studied in classical educational institutions (madrassa and khānigah). It is seen that as a traditional scholar and sheikh he relied on his traditional inheritance in face

Ali OBAN

---

of the western civilisation. And he stated that the solution must be searched
ion our road of ancestors.

Keywords: Sūfism, Khashoggi Ali Riza Effendi, Naqshbandiyya-Khāliidiyya,
Westernization.

